

Suunnitellusti tasa-arvoisiksi

Tapaustutkimus peruskoulujen toiminnallisiin tasa-arvosuunnitelmiin kirjatuista tavoitteista

Helsingin yliopisto
Kasvatustieteellinen tiedekunta
Luokanopettajan koulutus
Pro gradu -tutkielma 40 op
Kasvatustiede
Marraskuu 2020
Katri Kokko

Ohjaaja: Liisa Tainio

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Kasvatustieteellinen tiedekunta		
Tekijä - Författare - Author Katri Kokko		
Työn nimi - Arbetets titel Suunnitellusti tasa-arvoisiksi – Tapaustutkimus peruskoulujen toiminnallisiin tasa-arvosuunnitelmiin kirjatusta tavoitteista		
Title		
Oppiaine - Läroämne - Subject Kasvatustiede		
Työn laji/ Ohjaaja - Arbetets art/Handledare - Level/Instructor Pro gradu -tutkielma / Liisa Tainio	Aika - Datum - Month and year Marraskuu 2020	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 62 s
<p>Tiivistelmä - Referat - Abstract</p> <p>Tavoitteet. Tasa-arvolakia uudistettiin vuonna 2015. Lain uudistamisen myötä tasa-arvosuunnittelun velvoite sekä syrjinnän ja seksuaalisuuteen ja sukupuoleen perustuvan häirinnän kieltä laajenivat koskemaan myös perusopetusta antavia oppilaitoksia. Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää, millaisia ensimmäiset peruskoulujen laatimat tasa-arvosuunnitelmat ovat. Tarkastelen koulujen suunnitelmissaan kuvaamaa tasa-arvosuunnitelmien laatimisen prosessia, tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi asetettuja tavoitteita sekä konkreettisia toimenpiteitä, joiden avulla koulut aikovat saavuttaa asettamia tavoitteita. Opetushallitus on tänä syksynä julkaissut valtakunnallisen selvityksen perusopetuksen oppilaitosten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelusta. Selvityksen tulokset ovat monilta osin yhteneviä tämän tutkielman tulosten kanssa. Tasa-arvosuunnitelmia ei läheskään aina ole laadittu tasa-arvolain edellyttämällä tavalla koulukohtaisesti ja koulun tasa-arvotilanteen selvityksen pohjalta. Valtakunnalliseen SetStop-hankkeeseen liittyen myös Oulun kaupungin peruskoulujen tasa-arvosuunnitelmista on hiljattain tehty arviointi.</p> <p>Menetelmät. Tutkimuksen aineisto koostuu yhteensä 14:stä tasa-arvosuunnitelmasta. Aineistossa on mukana kuntien suomenkielistä perusopetusta antavia oppilaitoksia: seitsemän alakoulua, neljä yläkoulua ja kolme yhtenäiskoulua. Aineisto analysoitiin laadullisen sisällysanalyysin menetelmin. Lisäksi analyysin taustalla on ollut diskurssien tutkimukseen kuuluva käsitys kielestä kontekstisidonnaisena, todellisuutta konstruoivana ilmiönä. Tutkielma on jatkoa 03/2020 valmistuneelle kirjallisuuskatsauksena toteutetulle kandidaatintutkielmalleni.</p> <p>Tulokset ja johtopäätökset. Vain noin 71 % aineistoni kouluista oli tehnyt suunnitelman tasa-arvolain edellyttämällä tavalla. Merkittävimminä kehittämiskohteina esiin nousi oppilaiden kokemaa keskinäinen loukkaava nimittely. Nimittely kohdistuu tyypillisesti ulkonäköön ja sisältää sukupuoleen tai seksuaalisuuteen liittyvää vihjailua. Suurin osa oppilaiden kokemasta epäasiallisesta kohtelusta ei tule aikuisten tietoon. Näihin epäkohtiin puuttumiseksi suunnitelmissa päätettiin lisätä oppilaiden ja opettajien välisen vuorovaikutuksen mahdollisuuksia, jotta kynnyks kerta häirinnästä aikuiselle madaltuisi. Oppilaiden väliseen vuorovaikutukseen kohdistuvia interventioita ja harjoituksia esiteltiin myös monessa suunnitelmassa. Opetusryhmien muodostaminen sekaryhminä ja kaikille yhteiset niin sanotut unisex-vessat olivat useassa koulussa jo toteutuvia sukupuolten tasa-arvoa edistäviä asioita.</p>		
Avainsanat - Nyckelord Tasa-arvo, sukupuoli, perusopetus, tasa-arvosuunnitelma, tasa-arvotyö, tasa-arvolaki		
Keywords		
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto – Helda / E-thesis (opinnäytteet)		
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information		

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Educational Sciences		
Tekijä - Författare - Author Katri Kokko		
Työn nimi - Arbetets titel Title Equality by planning – A case study of the objectives recorded in the equality plans of primary schools		
Oppiaine - Läroämne - Subject Education		
Työn laji/ Ohjaaja - Arbetets art/Handledare - Level/Instructor Master's Thesis / Liisa Tainio	Aika - Datum - Month and year November 2020	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 62 pp.
<p>Tiivistelmä - Referat - Abstract</p> <p>Objectives. The equality act was reformed in 2015. With the reform of the law, the obligation of equality planning and the prohibition of discrimination and harassment based on sexuality and gender were extended to educational institutions providing basic education. The purpose of my research is to find out what the first equality plans written by primary schools are like. I study the processes of forming equality plans, described by schools in their plans, the objectives set for the promotion of equality and non-discrimination, and the concrete measures that schools intend to take to achieve these objectives. This fall, the National Board of Education has published a nationwide report on equality and non-discrimination planning in basic education institutions. The results of the report are in many respects consistent with this study. The equality plans have not always been formulated on a school-by-school basis and based on an assessment of the school's equality situation as required by the equality act. Regarding to nationwide SetStop project, the equality plans of the City of Oulu's primary schools have also recently been evaluated.</p> <p>Methods. The material of this study consists of a total of 14 equality plans. The material includes municipal educational institutions that provide basic education in Finnish. Seven are primary schools, four upper schools and three comprehensive schools. The material was analysed by qualitative content analysis methods. In addition, the analysis has been influenced by the perception of language in the discourse studies as a context-bound, reality-constructing phenomenon. This study is a continuation of my bachelor's thesis completed as a literature review in March 2020.</p> <p>Results and conclusions. Only about 71% of the schools in my material had made a plan as required by the equality act. One of the most significant areas for development was the offensive name-calling experienced by the students. Typically, name-calling focuses on appearance and includes suggestions related to gender or sexuality. Most of the inappropriate treatment experienced by students does not come to the attention of adults. To address these grievances, it was decided in the plans to increase the opportunities for interaction between students and teachers in order to lower the threshold for reporting harassment to an adult. Interventions and exercises for student interaction were also presented in many plans. The formation of teaching groups as mixed groups and the so-called unisex toilets were already being implemented in several schools to promote gender equality.</p>		
Avainsanat - Nyckelord Keywords Equality, gender, basic education, equality plan, gender equality work, equality act		
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsinki University Library – Helda / E-thesis (theses)		
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information		

Sisällys

1	JOHDANTO.....	1
2	SUKUPUOLTEN TASA-ARVO JA YHDENVERTAISUUS	4
	2.1 Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus	4
	2.2 Sukupuolten tasa-arvo	4
	2.3 Tasa-arvotyö.....	7
3	TASA-ARVOTYÖN POLIITTINEN KEHITYSKAARI SUOMESSA	9
	3.1 Suomalaisen tasa-arvopolitiikan syntyvaiheita koulutuksen näkökulmasta....	9
	3.2 Koulutuspolitiikan avulla tasa-arvoon	12
4	TASA-ARVOTYÖN VAIHEITA PERUSOPETUKSESSA	18
	4.1 Varhainen tasa-arvotyö.....	18
	4.2 Tasa-arvokokeilut perusopetuksessa.....	19
5	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	22
6	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	23
	6.1 Tutkimusasetelma: aineiston koonti	23
	6.2 Analyysimenetelmät.....	25
7	TUTKIMUSTULOKSET JA NIIDEN TULKINTAA	27
	7.1 Tasa-arvosuunnitelman laatimisen prosessi	27
	7.2 Tasa-arvosuunnitelmiin kirjatut kehittämiskohteet ja tavoitteet tasa-arvon edistämiseksi	29
	7.2.1 Kyselyjen tulosten raportointia.....	30
	7.2.2 Kehittämiskohteita ja tavoitteita	31
	7.3 Tasa-arvosuunnitelmiin kirjatut toimenpiteet tasa-arvon edistämiseksi	37
	7.3.1 Jo käytössä olevat tasa-arvoisuutta edistävät käytännöt	37
	7.3.2 Lähitulevaisuudessa toteutettavaksi sovitut tasa-arvoa edistävät toimenpiteet.....	40
	7.3.3 Toteutustavaltaan epämääräiseksi jäävät tai ideoiksi kirjatut toimenpiteet.....	43
	7.4 Tulosten yhteenveto	50
8	LUOTETTAVUUS.....	52
9	POHDINTAA	53
	LÄHTEET	56

TAULUKOT

Taulukko 1. Aineiston jakautuminen kuntien kokoluokkien mukaan.....	24
---	----

1 Johdanto

Kesä 2020 hallituksen tasa-arvo-ohjelman julkaisu, kohu intersektionaalinen feminismi -käsitteestä.

Suomea pidetään sukupuolten tasa-arvon mallimaana ja edelläkävijänä. Lähes kaikki ilmoittavat kannattavansa tasa-arvoa ja pitävänsä sitä tärkeänä asiana. Tasa-arvo on ollut myös virallinen yhteiskunnallinen ja poliittinen tavoite, joka on kirjattu lakiin ja asetuksiin ja jonka edistämiseksi on tehty runsaasti töitä muun muassa laatimalla erilaisia selvityksiä ja kartoituksia sekä tasa-arvokokeiluja, -hankkeita ja -projekteja. (Brunila, Haataja, Heikkinen & Hynninen, 2005; Lahelma, 1987; Salonen, 1988.) Sukupuolten tasa-arvon nähdäänkin usein olevan suomalaisessa yhteiskunnassa ja etenkin koulutuksen alueella jo toteutunut asia (Kuusi, Jakku-Sihvonen & Koramo, 2009, s. 18; Syrjäläinen & Kujala, 2010, s. 35; Ylöstalo, 2012, s. 15, s. 25). Merkkeinä tasa-arvon toteutumisesta pidetään esimerkiksi sitä, että koulutus on ollut mahdollista molemmille sukupuolille kansakoululaitoksen perustamisesta lähtien eli vuodesta 1866 ja pakollista yleisen oppivelvollisuuden säätämisestä lähtien eli vuodesta 1921 (Lahelma, 1987, s. 3; Rinne, Kivirauma & Lehtinen, 2002, s. 101), sekä sitä, että naiset kouluttautuvat korkeasti, käyvät yleisesti ansiotyössä ja ovat vahvasti mukana poliittisessa päätöksenteossa (Ylöstalo, 2012, s. 21). Toisaalta työmarkkinat ja koulutus- ja ammattialat ovat, monista tasa-arvopyrkimyksistä huolimatta, säilyneet segregoituneina eli vahvasti sukupuolen mukaan jakautuneina. Myös palkkaeroja on edelleen havaittavissa sukupuolten välillä samapalkkaisuustavoitteesta huolimatta. (Brunila ym., 2005, s. 10, s. 22; Lahelma, 1992, s. 10–11; Tasa-arvovaltuutettu, 2018, s. 10–11, s. 25–27.)

Viimeisin merkittävä edistysaskel sukupuolten tasa-arvossa oli tasa-arvolain uudistus, joka astui voimaan vuonna 2015. Lain uudistamisen myötä tasa-arvosuunnittelun velvoite sekä syrjinnän ja seksuaalisuuteen ja sukupuoleen perustuvan häirinnän kielto laajenivat koskemaan myös perusopetusta antavia oppilaitoksia, jotka oli aiemmissa tasa-arvolain uudistuksissa vielä haluttu jättää näiden

lainkohtien ulkopuolelle. Häirinnän kiellon katsottiin olevan liioiteltu ja leimaava keino alaikäisten koululaisten välisten ristiriitojen ratkaisemiseen, ja kouluilla katsottiin olevan jo riittävästi mahdollisuuksia puuttua niihin. (Ikävalko 2010a, s. 147–149; Jääskeläinen, Hautakorpi, Onwen-Huma, Niittymäki, Pirttijärvi, Lempiinen & Kajander, 2015, s. 55.) Opetushallitus julkaisi peruskoulujen tasa-arvosuunnittelutyön tueksi oppaan, Tasa-arvotyö on taitolaji (Jääskeläinen ym., 2015), jonka media (HS, 2016) nosti näyttävästi uutisotsikoihin väittäen, että Opetushallituksen ohjeistuksen mukaan opettajat eivät vastedes saa kutsua oppilaita tytöiksi ja pojiksi. Uutinen viritti tärkeästä aiheesta kärkevää keskustelua, joka monien mediakohujen tapaan perustui harmillisesti väärin käsityksiin oppaan sisällöstä (YLE, 2016). Tuorein sukupuolten tasa-arvoon liittyvä kohu koettiin kesällä 2020, kun hallitus julkaisi tasa-arvo-ohjelmansa, jossa käytettiin käsitettä intersektionaalinen feminismi. Omakohtainen kiinnostukseni aiheeseen on virinnyt työskennellessäni pitkään luokanopettajana. Työssäni olen kohdannut tilanteita, joissa olin havahtunut pohtimaan joidenkin oppilaiden hyvinvointia oman vertaisryhmänsä, koko kouluyhteisön ja laajemmin myös yhteiskunnan jäykkien sukupuoliroolien puristuksessa. Vuoden 2015 lakimuutosten ja edellä mainitun Opetushallituksen oppaan aiheuttama kohu vahvisti kiinnostustani aihetta kohtaan entisestään. Osallistuminen luokanopettajakoulutukseen kuuluneeseen Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus koulussa -seminaariin 23.9.2016 ja siellä kuullut mielenkiintoiset puheenvuorot sinetöivät päätöksen perehtyä aiheeseen tarkemmin valitsemalla peruskoulujen tasa-arvosuunnittelun sekä kandidaatintutkielmani että pro gradu -tutkielmani aiheeksi.

Peruskoulun tasa-arvoisuuteen liittyvää tutkimusta on peruskoulun alkuvuosisikymmeninä kartoittanut ja tutkinut Elina Lahelma (1987, 1992, 1993), joka toimi myös Opetusministeriön asettaman Tasa-arvokokeilutoimikunnan sihteerinä 1980-luvulla. Tasa-arvosuunnittelua lakisääteisenä tasa-arvotyönä keskiasteen oppilaitoksissa sekä työelämässä ovat tutkineet Kristiina Brunila (2009), Hanna Ylöstalo (2012) ja Elina Ikävalko (2016). Opettajankoulutuksen tasa-arvo ja yhdenvertaisuustyötä on tutkittu mm. TaSuKo-hankkeessa (ks. esim. Lehtonen 2011; myös Lahelma & Tainio 2019) ja tällä hetkellä meneillään olevassa SetStop-hankkeessa (ks. <https://setstop.wordpress.com/>).

Koulutuksen alan voimassa olevista valtakunnallisista tasa-arvosuunnitelmista on tehty jonkin verran tutkimusta. Varhaiskasvatussuunnitelmien sukupuoli-, tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusdiskursseja on tutkittu valtakunnallisesti (Eskelinen & Itäkare, 2020). Sukupuolten tasa-arvon diskursiivisesta muutoksesta perusopetuksen opetussuunnitelmissa on juuri julkaistu tuore artikkeli (Myyry, 2020). Myyry jatkaa edelleen tasa-arvosuunnitelmien tutkimista tekeillä olevassa väitöskirjassaan.

Tutkielma rakentuu siten, että luvussa 2 avaan lyhyesti tutkielman keskeisten käsitteiden merkityksiä. Tämän jälkeen luvussa 3 kuvaan suomalaisen tasa-arvopolitiikan syntyvaiheita erityisesti koulutuksen näkökulmasta. Luvussa 4 käsittelen varhaisen tasa-arvotyön tekemistä peruskoulun alkuvuosikymmeninä ja koan yhteen vuosikymmenten aikana tapahtunutta. Luvussa 5 esittelen tutkimustehtäväni sekä tutkimuskysymykset ja tämän jälkeen luvussa 6 avaan tutkimukseni toteutuksen eri vaiheita ja analyysimenetelmiä. Tutkimukseni tuloksia analysoin luvussa 7, jonka jälkeen tuon esiin tutkimukseni luotettavuutta koskevia huomioitani. Lopuksi luvussa 9 käyn pohdintaa tutkimukseni aiheen merkityksen, tutkimustulosteni ja muun aiheeseen liittyvän ajankohtaisen tutkimuksen sekä kouluihin kohdistuvien moninaisten vaatimusten välillä.

2 Sukupuolten tasa-arvo ja yhdenvertaisuus

2.1 Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus

Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus ovat rinnakkaisia käsitteitä, joiden molempien keskeisenä ajatuksena on, että kaikki ihmiset ovat samanarvoisia. Suomessa tasa-arvo ja yhdenvertaisuus on määritelty politiikassa ja lainsäädännössä omiksi osal alueikseen, joilla on hieman erilaiset sisällöt. Näitä esitellään tarkemmin seuraavissa alaluvuissa.

Tasa-arvo on monitulkintainen käsite. Sen alkuperä on yhteiskuntafilosofinen, kaikkien ihmisten yhdenvertaisuutta korostava näkemys, jonka pohjalta vuonna 1948 Yhdistyneet Kansakunnat (YK) laati yleismaailmallisen ihmisoikeusjulistuksen. Suomessa tasa-arvolla tarkoitetaan yleensä sukupuolten välistä tasa-arvoa ja Suomen lainsäädännössäkin käsitettä käytetään tässä merkityksessä. (Brunila, 2009, s. 9; YK-liito.)

Yhdenvertaisuuden käsitteellä tarkoitetaan ihmisten samanarvoisuutta laajemmin kuin sukupuolen perusteella tarkasteltuna. Yhdenvertaisuus kuuluu perusoikeuksiin ja se mainitaan Suomen perustuslaissa (731/1999). Yhdenvertaisuudesta on laadittu myös oma lakinsa, yhdenvertaisuuslaki (1325/2014). Yhdenvertaisuuslaki kieltää henkilön syrjinnän iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Perustuslain ja yhdenvertaisuuslain lisäksi ihmisten yhdenvertaisuudesta ja syrjinnän kiellosta säädetään monissa muissakin laeissa, esimerkiksi rikoslaissa sekä terveydenhuoltoon ja työelämään liittyvissä laeissa. (Oikeusministeriö.)

2.2 Sukupuolten tasa-arvo

Edellä todettiin, että Suomessa tasa-arvon käsitteellä tarkoitetaan yleensä sukupuolten välistä tasa-arvoa. Sukupuolesta puhuttaessa tarkoitetaan usein dualistista käsitystä sukupuolesta joko miehenä tai naisena, mutta nykytietämyksen

mukaan tämä puhetapa ei vastaa kaikkien ihmisten kokemusta omasta sukupuolestaan. Sekä tasa-arvoa että sukupuolta määritellään eri konteksteissa eri tavoin. Kummallekaan käsitteelle ei ole olemassa yksiselitteistä, tyhjentävää määritelmää.

Maailman terveysjärjestö WHO on todennut, että sukupuoli, seksuaalisuus ja niihin läheisesti liittyvät muut käsitteet tulkitaan hieman eri tavoin eri maissa ja kulttuureissa. WHO onkin laatinut epäviralliset ehdotukset näiden käsitteiden määritelmiksi. Seksuaalikasvatuksen standardit -asiakirjassaan (FzGA, 2010, s. 16) ja englanninkielisellä verkkosivullaan **sukupuoli** (engl. sex) määritellään biologiseksi ominaisuuksiksi, jotka tekevät ihmisestä yleisesti miehen tai naisen, vaikkeivät biologiset ominaisuudet olekaan toisiaan poissulkevia, koska ihmisellä voi olla molempia ominaisuuksia. WHO korostaa kuitenkin, että tämä määritelmä ei ole heidän virallinen kantansa. (WHO.)

Edellä esitelty määritelmä lähestyy sukupuolta biologisena ominaisuutena, mutta tasa-arvoon liittyvä tutkimus käsittää sukupuolen paljon biologiaa laajempänä ilmiönä. Lahelma (1992, s. 6) toteaa sukupuolen olleen perinteisesti yhteiskuntatutkimuksen piirissä yleinen tutkimuskohde tai taustamuuttuja, mutta vasta naisten tutkimuksen yleistymisen myötä 1970-luvulla käsite on saanut teoreettisempia jäsennyksiä.

Ojala, Palmu ja Saarinen (2009, s. 16–17) kirjoittavat aikaisempaan tutkimukseen viitaten, että sukupuolen (engl. gender) voidaan todeta olevan myös sosiaalinen ja kulttuurinen rooli, toiminnan ja tekojen kautta rakentuva tai rutinoitunut tapa. Kaikkia edellä mainittuja jäsennyksiä yhdistää ajatus siitä, että sukupuolta ei voida ymmärtää pelkästään olemuksellisenä, biologisena ominaisuutena.

Sukupuolentutkimus on tuonut voimakkaasti esiin myös sukupuolen moninaisuuden. Lehtonen (2010, s. 88) kuvaa jokaisen ihmisen sukupuoleen, jo lapsuudesta alkaen liittyvää erilaisten feminiinisten, maskuliinisten tai neutraalien ominaisuuksien kirjoa. Ihmisen sukupuoli-identiteetti, kokemus omasta sukupuolestaan voi olla moninainen eikä se ole sidoksissa biologiseen sukupuoleen. Myös ihmisten fyysisissä sukupuolta ilmaisevissa ominaisuuksissa on vaihtelua, eikä keho aina ilmennä yksiselitteisesti vain miehen tai naisen sukupuolta.

Ylöstalo (2012, s. 18) ymmärtää tasa-arvon määrittelyn kulttuurisesti jaettuina merkityksellistämisen tapoina, joissa määrittelyvaltaa käyttävien näkemykset muotoutuvat, muiden näkökulmien tullessa sivuutetuiksi ja marginalisoiduiksi, esimerkiksi tasa-arvotyöryhmän virallisiksi totuuksiksi. Hän esittelee omassa työpaikkojen tasa-arvotyötä käsittelevässä tutkimuksessaan (2012, s. 17) **sukupuolten tasa-arvosta** kolme feministiseen teoriaan pohjautuvaa määrittelytapaa: 1) tasa-arvo yhtäläisinä oikeuksina (*equality*), 2) sukupuolieroon perustuva tasa-arvo (*difference*) ja 3) moninainen tasa-arvo (*diversity*).

Lahelman vuoden 1987 tasa-arvokokeilutoimikunnalle tekemässä tutkimuskartoituksessa esitellään niin ikään kolme erilaista lähestymistapaa sukupuolten tasa-arvoon. Näitä kuvaan tarkemmin luvussa 5.1, jossa esitellään tasa-arvokokeilutoimikunnan työskentelyn lähtökohtia.

Sukupuolten tasa-arvoisuudesta puhutaan usein myös *muodollisena tasa-arvona*, *mahdollisuuksien tasa-arvona* ja *toteutuneena tasa-arvona*, kuten Syrjäläinen ja Kujala kirjoittavat (2010, s. 29–30).

Sukupuolten tasa-arvon määrittely rajaa sitä, mitä pidetään mahdollisena toteuttaa sekä miten muutoksiin pyritään. Feministinen tutkimus kritisoi pysyviä ja kategorisoituja identiteettejä, kuten mies/nainen-jaottelua, johon tasa-arvopolitiikka Suomessa on perinteisesti nojannut. (Isosomppi, 2019, s. 85.)

Suomessa toteutettava **tasa-arvopolitiikka** perustuu tasa-arvolakiin, vuonna 2010 julkaistuun valtioneuvoston tasa-arvoselontekoon, jonka linjaukset ulottuvat vuoteen 2020 ja josta annettiin eduskunnalle väliraportti vuonna 2016 sekä hallituksen tasa-arvo-ohjelmaan vuosille 2016–2019 kirjattuihin linjauksiin. Nykyinen hallitus julkaisi kesällä 2020 uuden tasa-arvo-ohjelmansa. Seuraava hallituksen tasa-arvoselonteko annetaan eduskunnalle vuoden 2021 loppuun mennessä. Tasa-arvopolitiikkaa koordinoi sosiaali- ja terveysministeriö, mutta kaikissa ministeriöissä tehdään työtä tasa-arvon edistämiseksi. (STM). Suomalaisen tasa-arvopolitiikan vaiheista menneiden vuosikymmenten aikana kerrotaan tarkemmin luvussa 4.

2.3 Tasa-arvotyö

Tasa-arvotyön käsitteellä voidaan tarkoittaa kaikkea tasa-arvon edistämiseksi tehtävää työtä, myös tasa-arvopolitiikkaa (Brunila, 2009). Brunila (2009) on tasa-arvotyötä koskevassa tutkimuksessaan havainnut vuosituhannen vaihteessa tapahtuneen julkisen sektorin markkinoitumisen yhdistyvän tasa-arvotyön projektitapaistumiseen eli tasa-arvotyön muuttumiseen julkisrahoitteiseksi, etenkin Euroopan unionin rahoittamiksi, projekteiksi. Projektitapaistumisen käsitteellä Brunila (2009, s. 90) kuvaa myös tasa-arvotyöhön liittyvää valtaa, joka määrittelee tasa-arvosta puhumisen oikean tavan, jotta voi ylipäätään tulla kuulluksi. Tasa-arvotyöllä tarkoitetaan kuitenkin usein vain lakisääteistä tasa-arvosuunnittelua, jota kuvaan seuraavaksi tarkemmin.

Tasa-arvotyön yksi oleellinen kysymys on, tavoitetaanko menetelmillä monikerroksinen sosiaalinen todellisuus. Yhdenvertaisuuden painottaminen tasa-arvon rinnalla heijastelee moninaisuuden laajempaa huomioimista tai sitä kohti pyrkimistä. (Isosomppi, 2019, s. 85.) Esimerkiksi syrjintään keskittyminen saattaa kohdistaa huomion muodolliseen tasa-arvoisuuteen ja yksittäistapauksiin, rakenteellisen eriarvoisuuden jäädessä vähemmälle huomiolle. Tasa-arvosuunnittelu ja sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen voivat myös vähentyä. Yksilökeskeisyys korostuu yhdenvertaisuuden näkökulmassa, kun tasa-arvon näkökulmassa on tyypillisesti tarkasteltu enemmän rakenteellisia kysymyksiä. Tasa-arvotyön tavat ovat siis muuttuneet, kuten Brunilakin (2009) on tutkimuksessaan havainnut. (Ks. myös Isosomppi, 2019, s. 85.) Sukupuolten tasa-arvo nähdäänkin yhä useammin vain yhdeksi osaksi yhdenvertaisuuden yläkäsitettä (Isosomppi, 2019, s. 88, 90; Isosomppi, 2017, s. 3).

Velvoite laatia tasa-arvosuunnitelma on kirjattu lakiin naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986). **Tasa-arvosuunnittelu** jakautuu työpaikkojen henkilöstöpoliittiseen tasa-arvosuunnitteluun ja oppilaitosten toiminnalliseen tasa-arvosuunnitteluun. Henkilöstöpoliittisen tasa-arvosuunnittelun tarkoituksena on kiinnittää huomio etenkin töiden oikeudenmukaiseen jakautumiseen ja palkkaukseen sekä häirinnän kitkemiseen työpaikoilta (Ikävalko, 2016, s. 14), ja se tulee laatia yhteistyössä luottamusmiehen, luottamusvaltuutetun, työsuojeluvaltuutetun tai

muiden henkilöstön nimeämien edustajien kanssa. Oppilaitosten toiminnallisessa tasa-arvosuunnittelussa tulee huomioida erityisesti oppilas- ja opiskelijavalinnat, opetuksen järjestäminen ja oppimisen arviointi sekä oppilaiden oppimiserot tasa-arvon näkökulmasta. (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 609/1986.) Seksuaalisen ja sukupuoleen perustuvan syrjinnän ehkäiseminen on lisätty oppilaitosten tasa-arvosuunnitteluun viimeisimmän tasa-arvolain uudistuksen yhteydessä.

Hanna Ylöstalon tutkimus (2012) Tasa-arvotyön tasa-arvot on toteutettu tutkimusavusteisena tapaustutkimuksena, jonka aikana laadittiin työpaikkakohtaiset tasa-arvosuunnitelmat naisvaltaiselle kaupungin henkilöstölle sekä miesvaltaiselle kemiantehtaan henkilöstölle. Työpaikat olivat mukana Lisäarvoa tasa-arvosta -toimintatutkimushankkeessa. (Ylöstalo, 2012, s. 68.)

Oppilaitosten toiminnallisen tasa-arvosuunnittelun prosessia (myös henkilöstöpoliittista tasa-arvosuunnittelua) puolestaan kuvataan Elina Ikävalkon tutkimuksessa (2016), jossa hän osallistui vuosina 2009–2011 kahden toisen asteen oppilaitoksen (ammatti-instituutti ja lukio) tasa-arvotyöryhmän työskentelyyn. Opetushallitus julkaisi 2020 Anna Mikkolan tekemän valtakunnallisen kartoituksen perusopetuksen oppilaitosten tasa-arvosuunnitelmista. Mikkolan tutkimukseen palaan luvussa 9. Osana valtakunnallista SetStop-hanketta on hiljattain arvioitu kaikki Oulun kaupungin peruskoulujen tekemät tasa-arvosuunnitelmat.

3 Tasa-arvotyön poliittinen kehityskaari Suomessa

3.1 Suomalaisen tasa-arvopolitiikan syntyvaiheita koulutuksen näkökulmasta

Tasa-arvo on suomalaisen yhteiskunnan pitkäaikainen ja yleisesti hyväksytty yhteiskuntapoliittinen päämäärä. Suomea pidetään etenkin sukupuolten tasa-arvon mallimaana, ja tasa-arvon ajatellaan usein olevan täällä jo toteutunut asiantila. Kun asiaa katsotaan tilastojen ja tutkimusten valossa (Tasa-arvoaltuutettu 2018, s. 10–11; THL, 2015; VNS, 2010), havaitaan kuitenkin esimerkiksi, että koulutusalat ja työmarkkinat ovat edelleen monilta osin selvästi segregoituneet eli sukupuolittain jakautuneet, sukupuolten välillä on palkkaeroja, ja lasten- ja kodinhoito on enemmän naisten vastuulla (Ylöstalo, 2012, s. 24). Lisäksi naisten korkeasta koulutustasosta huolimatta heitä on selvästi vähemmän korkeissa johtotehtävissä. Edellä mainitut ilmiöt ovat olleet tiedossa jo vuosikymmenten ajan, ja tasa-arvon lisäämiseksi on ollut monenlaisia pyrkimyksiä. Vaikuttaa olevan niin, että tasa-arvosta yleisluonteisena periaatteena ja päämääränä ollaan yksimielisiä. Sen sijaan käsitykset siitä, mitä tasa-arvolla tarkoitetaan, sekä konkreettiset keinot, joilla sitä kohti pyritään, jakavat mielipiteitä vahvasti. (Ikävalko, 2010b; TANE, 1975; Ylöstalo, 2019, s. 17.)

Sukupuolten tasa-arvon tavoittelun taustalla on länsimaisen demokraattisen yhteiskuntajärjestelmän (Ylöstalo, 2012, s. 21) ja pohjoismaisen hyvinvointivaltion idea, jonka pyrkimyksenä on ollut lisätä yhteiskunnan oikeudenmukaisuutta ja kansalaisten kaikkinaista hyvinvointia (Ikävalko, 2016, s. 21; Lahelma, 1987, s. 4–5). Suomessa ja myös muissa Pohjoismaissa käynnistyi 1960-luvun lopulla valtiollinen tasa-arvotilannetta kartoittava selvitystyö. Pohjoismaisen yhteistyön seurauksena tasa-arvo alkoi vähitellen näkyä lainsäädännössä, opetussuunnitelmissa ja säännöksissä ja käynnistettiin erilaisia tasa-arvokokeiluja. Tasa-arvo-keskustelulle lisää painoarvoa ja näkyvyyttä lienee antanut myös Yhdistyneiden kansakuntien (YK) naisten vuosikymmen 1976–1985. (Lahelma, 1987, s. 5; Salinen, 1988, s. 1–5; UNRIC.)

Virallisena valtiollisena sukupuolten välisen tasa-arvon edistämisen lähtölaukauksena Suomessa voidaan pitää vuotta 1966, jolloin hallitus asetti komitean selvittämään erilaisin tutkimuksin naisten yhteiskunnallista asemaa sekä laatimaan suunnitelmia naisten aseman parantamiseksi. Komitean mietinnön valmistuttua vuonna 1970 se esitti, että sukupuolten tasa-arvoa edistävien uudistusten käytännön toteutuksesta vastaamaan perustetaan oma pysyvä toimielin, joka toimii yhteistyössä viranomaisten, valtion ja kuntien laitosten, työmarkkinajärjestöjen sekä erilaisten muiden yhteisöjen ja yhdistysten kanssa. Esitys toteutui vuonna 1972, kun valtioneuvoston kanslian alaisuuteen perustettiin tasa-arvoasiain neuvottelukunta (TANE) ja myöhemmin samana vuonna vielä sen alaisuuteen koulutuspoliittinen jaosto. (Salonen, 1988, s. 1–2; TANE, 2019; TANE, 1975, s. 7.)

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta toimii edelleen. Vuonna 1987 se siirtyi valtioneuvoston kansliasta Sosiaali- ja terveysministeriön alaisuuteen, jonne perustettiin samana vuonna myös tasa-arvovaltuutetun toimisto. Vuonna 2001 toteutettiin tasa-arvotoimielinten organisaatiouudistus, jolloin Sosiaali- ja terveysministeriöön perustettiin tasa-arvoyksikkö vastaamaan hallituksen tasa-arvopolitiikan ja -lainsäädännön valmistelusta. Tasa-arvoasian neuvottelukunta (TANE) ja tasa-arvovaltuutettu erkanivat uudistuksen myötä erillisiksi yksiköiksi, joilla on omat vastualueensa tasa-arvoasioissa. TANE:n toiminnan alusta saakka sen roolina on ollut olla valtionhallinnossa neuvoa antava parlamentaarinen neuvottelukunta, joka osallistuu tasa-arvopolitiikan suunnitteluun ja kehittämiseen. Tasa-arvovaltuutettu puolestaan valvoo tasa-arvolain noudattamista. (TANE, 2019.) Vuoden 2015 tasa-arvolain uudistuksen yhteydessä tasa-arvovaltuutettu siirtyi oikeusministeriön hallinnonalalle (Tasa-arvovaltuutettu, 2014).

Suomen tasa-arvolain syntyyn ja myöhempiin päivittämissiin ovat vaikuttaneet vahvasti YK:n kansainväliset sopimukset ja Suomen liittyminen Euroopan unioniin. Merkittävin sysäys tasa-arvolain laatimiselle oli YK:n CEDAW-sopimus (UN, 2019) eli kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus vuodelta 1979. Jo tätä aikaisemmin vuoden 1970 työsopimuslakiin oli Kansainvälisen työjärjestö ILO:n yleissopimusten 98 ja 111 myötä tullut työsuhteita koskeva syrjintäkielto. Suomen oli laadittava uusi tasa-arvolaki, jotta se pystyi ratifioimaan

vuonna 1986 edellä mainitun YK:n sopimuksen (SopS 68/1986). (VNS, 2010, s. 58.) Lain valmistelu kesti vuosia, sen sisällöstä käytiin kamppailuja (Ikävalko, 2008, s. 3), ja sen säätämistä ylipäättään vastustettiin sinnikkäästi. Suomi oli kansainvälisesti katsottuna jälkijunassa, sillä muut Pohjoismaat ja useimmat Länsi-Euroopan maat olivat säätäneet omat tasa-arvolakinsa jo aiemmin. (VNS, 2010, s. 61–62, Ylöstalo, 2012, s. 26.) Tasa-arvolain myöhemmät täydennykset ja uudistukset ovat niin ikään syntyneet tarpeesta täyttää kansainvälisten sopimusten ja EU:n direktiivien ehdot (Ylöstalo, 2012, s. 26), eivät niinkään oma-aloitteisesta halusta edistää tasa-arvoa ja naisten asemaa.

Laki miesten ja naisten välisestä tasa-arvosta (609/1986) säädettiin Suomessa vuonna 1986, ja laki astui voimaan 1987. Lain tarkoituksena oli estää sukupuoleen perustuva syrjintä ja edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa sekä parantaa naisten asemaa työelämässä. Myös velvoite tasa-arvon toteuttamiseen koulutuksessa ja opetuksessa mainitaan jo tasa-arvolain ensimmäisessä versiossa. Tasa-arvolakia on uudistettu useasti (Ylöstalo, 2012, s. 26), viimeksi vuonna 2015 uuden yhdenvertaisuuslain (1325/2014) säätämisen yhteydessä.

Tasa-arvolain vuoden 2005 uudistusprosessia on tutkinut Elina Ikävalko (2008; 2010b) pro gradu -tutkielmassaan. Hänen mukaansa valtiolliset tasa-arvoviranomaiset ja kansalaisjärjestöt kävivät lain valmisteluvaiheessa kiivasta neuvottelua työmarkkinajärjestöjen kanssa lain sisällöstä, esimerkiksi työpaikkojen tasa-arvosuunnitelmiin sisältyvästä palkkakartoituksesta ja seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoleen perustuvan syrjinnän kiellon ulottamisesta peruskouluihin (Ikävalko, 2008, s. 6–73). Ikävalkon pro gradun otsikko Ihan hyvä laki (2008) ja pro gradun pohjalta julkaistun artikkelin otsikko Taistelu tiedosta (2010b) kuvaavat hyvin lain valmistelua valtataisteluna ja lopputulosta laimeana kompromissina, jossa työmarkkinajärjestöjen vaatimukset menestyivät valtiollisten tasa-arvotoimijoiden ja kansalaisjärjestöjen edustajien toiveita paremmin.

Tasa-arvolaissa kielletään sukupuoleen perustuva syrjintä. Viimeisimmässä, vuoden 2015 lakiuudistuksessa kielto laajeni koskemaan sukupuolen lisäksi sukupuoli-identiteettiä ja sukupuolen ilmaisuun liittyvää syrjintää. Muita keskeisiä

lakiin tulleita muutoksia ja lisäyksiä ovat esimerkiksi se, että laki velvoittaa viranomaiset, koulutuksen järjestäjät ja työnantajat suunnittelemaan edellä mainittua syrjintää ennaltaehkäiseviä toimia ja velvoite laatia toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma koskee nyt myös perusopetusta antavia oppilaitoksia. Lisäksi perustettiin uusi yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta. (Tasa-arvovaltuutettu 2015.)

3.2 Koulutuspolitiikan avulla tasa-arvoon

Edellä kuvasin yleisesti Suomen tasa-arvopolitiikan historiallista kehityskaarta ja tasa-arvolain säätämisen moninaisia prosesseja. Seuraavaksi hahmottelen, miten tasa-arvo on näkynyt viimeisten viiden vuosikymmenen aikana Suomen koulutuspolitiikassa.

Tasa-arvo on suomalaisen yhteiskunnan peruspilari, ja etenkin koulutuksellinen tasa-arvoisuus on pitkään nähty merkittävänä tekijänä koko yhteiskunnan tasa-arvon saavuttamisessa. Tämä näkyi 1960- ja 1970-lukujen paikkeilla useiden maiden koulutusreformien yhteyteen kirjattuna tavoitteena ja rakenteellisina uudistuksina, joilla pyrittiin tasaamaan mahdollisuuksia koulutukseen osallistumiseen. (Lahelma, 1987, s. 4.) Lahelma (1987, s. 4) toteaa aikaisempaan tutkimukseen viitaten, ettei muodollinen ja mahdollisuuksien tasa-arvoisuus kuitenkaan poistanut toivotulla tavalla eriarvoisuutta eri yhteiskuntaluokkien ja sukupuolten välillä, joten katse suunnattiin koulutuksen sisältöihin ja käytäntöihin, joita kuvataan myöhemmin. Kuten edellä todettiin useiden maiden koulutusreformista, myös Suomessa tasa-arvoasiain neuvottelukunnan (TANE) koulutuspoliittisen jaoston perustamisen lähtökohtana oli ajatus, että koulutuksen avulla olisi mahdollista saada aikaan tasa-arvoa edistäviä uudistuksia ja muutosta sukupuolittuneisiin rakenteisiin koulutus- ja työmarkkina-aloilla (TANE, 1975, s. 8).

TANE:n koulutuspoliittinen jaosto toteaa vuonna 1975 julkaistussa mietinnössään (1975, s. 9), että Suomen lainsäädännöstä puuttui tuolloin kokonaisvaltaisesti määritellyt koulutuspoliittiset tavoitteet. Vuonna 1971 koulutuskomitea ja 1972 esikoulukomitea olivat laatineet tavoitteet koulutuspolitiikalle. Samoihin aikoihin, vuonna 1970, myös peruskoulukomitea oli saanut oman työnsä valmiiksi. TANE:n mietinnössä (s. 9–10) havaitaan, että opetussuunnitelmakomitealla ja

koulutuskomitealla on ollut työskentelyssään erilaiset näkökulmat. Koulutuskomitean kirjaamat tavoitteet pohjautuvat yhteiskuntapolitiikan yleistavoitteisiin, kun taas opetussuunnitelmakomitea on määritellyt tavoitteensa yksilölähtöisesti. Kun koulutuspoliittisia tavoitteita ei ole pohdittu erikseen ja kokonaisvaltaisesti, käy TANE:n mietinnön mukaan herkästi niin, että sukupuolten tasa-arvon edistämiseen kouluissa ja siihen tähtääviin konkreettisiin keinoihin ei oteta kantaa, vaan sen katsotaan sisältyvän yleisluontoiseen kuvaukseen koulutuksellisesta tasa-arvoisuudesta. Näin asiakirjojen näennäinen sukupuolineutraalius palaa perinteiseen ja tiedostamattomaan sukupuolijaotteluun kohdatessaan koulujen arkitodellisuuden, kuten Kristiina Lampela ja Elina Lahelma pari vuosikymmentä myöhemmin tutkimuksissaan havaitsevat. (ks. Lampela & Lahelma, 1996, s. 231; Lahelma, 1992, s. 117–122.)

TANE:n koulutuspoliittinen jaosto on mietinnössään (1975) käynyt tarkasti läpi eri koulutusasteiden tavoitteita ja etsinyt niistä sukupuolten tasa-arvoon liittyviä mainintoja. Mielenkiintoinen yksityiskohta mietinnössä oli maininta siitä, että kaikilta koulutusasteilta esikoulukomitea oli ensimmäinen, joka oli sisällyttänyt opetuksen tavoitteisiin myös yhteiskunnallisia tavoitteita ja maininnut myös sukupuolten tasa-arvon yhtenä niistä. Kyseinen tavoite liittyy esiopetusikäisten lasten äitien työssäkäynnin mahdollistamiseen eikä siis suoraan tarkoita, että tasa-arvonäkökulma olisi ollut konkreettisena opetuksen tavoitteena esiopetuksessa. (mt. s. 10.)

Eri koulutusasteiden tavoitteiden kartoittamisen lisäksi TANE:n koulutuspoliittinen jaosto on laatinut runsaasti ehdotuksia tasa-arvoa edistäviksi toimenpiteiksi (TANE, 1975, s. 61–64). Jaosto ehdottaa esimerkiksi, että yhtenä koulutuspoliittisena tavoitteena on oltava erikseen mainittuna sukupuolten tasa-arvon toteuttaminen. Tavoitteen tulee olla kirjattuna myös opetussuunnitelmiin ja ohjata käytännön koulutyön järjestämistä. Päivähoitoa koskevissa ehdotuksissa suositetaan, että varhaiskasvattajien koulutus liitetään yleisen opettajankoulutuksen yhteyteen ja miesten osuutta yleisesti opetuslalla pyritään lisäämään opiskelupaikkakiintiöillä ja palkkatason korottamisella. Opettajankoulutuksessa tulisi jaoston

mielestä myös käsitellä sukupuolten tasa-arvoa ja sukupuolirooleja sekä eri op-
piaineiden koulutuksessa että erityisesti kasvatustieteessä. Myös päiväkotien
päivittäisen toiminnan sukupuoliroolijakoon kehoitetaan kiinnittämään huomiota.

Yleissivistävää perus- ja nuorisoasteen koulutusta eli peruskoulua ja lukiota kos-
kevissa ehdotuksissa kiinnitetään huomiota valinnaisainevalintoihin, matemati-
kan ja kielten opiskelun sukupuolten mukaan jakautumisen ehkäisemiseen esi-
merkiksi monipuolisten opetusmenetelmien ja pätevien opettajien avulla sekä
suositellaan käsityön, kotitalouden, perhekasvatuksen ja sukupuoliopetuksen to-
teuttamista yhteisopetuksena. Liikunnanopetuksessa ehdotetaan ryhmien muo-
dostamista harrastuneisuuden mukaan ja kehoitetaan sisällyttämään opetukseen
lajeja, jotka kiinnostavat kumpaakin sukupuolta. (TANE, 1975, s. 62.)

Nuorisoasteen ammatillisen koulutuksen ja ammatinvalinnan opetuksen suhteen
jaosto ehdottaa, että opinto- ja ammatinvalinnanohjaajien koulutuksessa käsitel-
lään erikseen sukupuolten tasa-arvoa ja siihen liittyviä ongelmia, samoin itse am-
matinvalinnan opetuksessa nuorten kanssa. Ammatinvalinnan ohjauksessa tulisi
aktiivisesti selventää nuorille sukupuolen olevan ammatinvalinnan kannalta mer-
kityksetön tekijä ja kannustaa tekemään valtavirrasta poikkeavia ammattivalin-
toja. Jaosto suosittaa, että oppimateriaalien valmistajia koulutetaan, jotta oppikir-
jojen sisältö omalta osaltaan edistää sukupuolten tasa-arvoa kohti pyrkimistä, ja
erityisesti mainitaan yhteiskuntaopin ja historian opetus. (TANE, 1975, s. 62–63.)

Korkeakoulutuksen ja aikuiskoulutuksen suhteen jaoston mukaan olisi tärkeä pa-
rantaa opiskelun sosiaalisia edellytyksiä esimerkiksi opintotuen ja lasten päivä-
hoidon avulla sekä huolehtia uudelleen- ja jatkokouluttautumisen mahdollisuuksista.
(TANE, 1975, s. 63–64.) Ehdotetut keinot tasa-arvon edistämiseksi vaikut-
tavat olleen monelta osin hyvin samanlaisia kuin myöhempinä vuosikymmeninä
aina nykypäivään saakka (Jääskeläinen ym., 2016; Lehtonen, 2011; Suortamo,
Tainio, Ikävalko, Palmu & Tani, 2010; Salonen, 1988; Lahelma, 1987, s. 37–51).

Koulumaailman tasa-arvopyrkimyksissä edistyiinkin 1970-luvun lopulla, kun
koululainsäädäntöön tuli ensimmäisen kerran velvoite sukupuolten tasa-arvon
edistämisestä (laki keskiasteen koulutuksen kehittämisestä 474/1978). Velvoite

oli myös 1980-luvulla laadituissa peruskoulu- ja lukiolaeissa sekä laissa ammatillisista oppilaitoksista, mutta koululainsäädännön uudistuksessa 1990-luvun lopulla tasa-arvon edistämisestä puhuttiin lakitekstissä enää yleisellä tasolla ja maininta erityisesti sukupuolten välisestä tasa-arvosta oli poistettu (Perusopetuslaki 628/1998). Edellä kuvattu muutos sukupuolineutraaliin suuntaan näkyy myös samoihin aikoihin tehdyssä tutkimuksessa (Lampela ym., 1996, s. 238), jossa selvitettiin kouluhenkilöstön näkemyksiä tasa-arvosta ja todettiin koulujen olevan 'sukupuolisokeita'. Tällä tutkijat tarkoittavat, että tutkimukseen haastateltu opetushenkilöstö kertoo toimivansa työssään sukupuolineutraalisti ja oppilaan sukupuolen olevan heille opetuksen kannalta merkityksetön seikka. Samanaikaisesti haastateltavien puheessa oli tutkijoiden mukaan kuultavissa sukupuoliin liitettyjä erilaisia merkityksiä, jotka tyypillisesti kuvataan luonnollisina eroina. Saman ilmiön toteavat myös Tainio, Palmu ja Ikävalko edelleen 2010 julkaistussa artikkelissaan (2010, s. 14–15).

Suomen siirtyessä vuosien 1972–1977 aikana vaiheittain peruskoulujärjestelmään (Salminen, 2012, s. 103) muuttuivat viimeisetkin tyttö- ja poikakoulut yhteiskouluiksi ja opetussuunnitelma (POPS I; POPS II) oli kirjoitettu molemmille sukupuolille yhteiseksi, liikunnanopetusta koskevaa osiota lukuun ottamatta (Lahelma, 1987, s. 6). POPS I on Salosen (1988, s. 1) kuvailun mukaan ”-- *humaani, ihmisoikeuksien julistukselle perustuva asiakirja, joka tähdentää yksilön persoonallisuuden kehittämistä ja huomioon ottamista kaikessa kouluopetuksessa*”. Opetussuunnitelmassa käytetään neutraalia ilmausta oppilas tai lapsi. Sukupuoleen perustuvien roolien purkamiseen pyritään esimerkiksi ammatinvalinnanohjauksen ja perheen sisäisistä vastuista puhumisen keinoin, mutta Riitaoja (2013, s. 107–108) toteaa aiempaan tutkimukseen viitaten tällaisen puheen tuottavan sukupuolten välisen dikotomian uudelleen.

Koululainsäädännön muutosten myötä 1980-luvulla tapa laatia opetussuunnitelmat muuttui. Kouluhallitus (myöhemmin opetushallitus) laati opetussuunnitelman perusteet (POPS 1985), joiden pohjalta kunnat laativat edelleen omat kuntakohittaiset opetussuunnitelmansa. Risto Rinne (1987, viitattu lähteessä Lahelma, 1992, s. 44) näkee tämän merkittävänä murroksena suomalaisessa opetussuunnitelma-perinteessä. Hänen mukaansa seuraavissa opetussuunnitelmissa ei

enää pohdita kasvatusta laajasti filosofisista, pedagogisista, sosiaalisista ja psykologisista lähtökohdista käsin vaan asiakirja toimii hallinnollisena suunnitteluohjeistuksena. Myös Riitaoja on tehnyt saman havainnon opetussuunnitelmia koskevassa tutkimuksessaan (2013, s. 111). Sukupuoleen liittyvät maininnat katoavat Lahelman (1992, s. 49) tutkimuksen mukaan vuoden 1985 opetussuunnitelmassa lähes kokonaan ja hän kysyykin, miten koulu voi edistää sukupuolten tasa-arvoa, jos opetusta konkreettisimmin ohjaavassa asiakirjassa eli opetussuunnitelmassa ei käsitellä aihetta (mt. s. 50).

Vuoden 1994 opetussuunnitelman perusteet (POPS 1994) ovat sivumäärältään katsottuna (111 sivua) huomattavasti kevyempi asiakirja kuin vuosien 1970 (700 sivua) ja 1985 (332 sivua) opetussuunnitelmat. Tekstissä korostuu uusliberaali näkemys koulutuksesta talouselämän tarpeisiin vastaavana instituutiona (Riitaoja, 2013, s. 120). Kaiken tiedon arvosidonnaisuus nousee myös esiin 1994 opetussuunnitelman perusteissa ja Riitaoja (mt. s. 122) toteaaakin suunnitelman tältä osin lähestyvän edeltäjiinsä enemmän ensimmäistä vuoden 1970 opetussuunnitelmaa. Sukupuoleen tai tasa-arvoon liittyvät maininnat ovat 1994 opetussuunnitelman perusteissa edelleen vähentyneet vuoden 1985 suunnitelmaan verrattuna (Lampela & Lahelma, 1996, s. 226).

Riitaoja (2013, s. 134) kuvaa vuoden 2004 opetussuunnitelmaa (POPS 2004) tekstiksi, joka ei avaa arvopohjaksi mainitsemiaan käsitteitä kuten ihmisoikeudet, tasa-arvo ja demokratia sekä ilmaisee asiat niin tiiviisti, että lukija voi tulkita niiden merkityksiä hyvin monilla tavoilla. Yksilöiden välisiä, esimerkiksi sukupuoleen, seksuaalisuuteen, sosiaaliseen taustaan ja katsomukseen liittyviä eroja ei juuri tuoda suunnitelmassa esiin vaan teksti kuvaa keskiverto-oppilasta, joista muodostuu varsin yhteneväinen oppilasjoukko. (mt. s. 137.)

Uusimmassa vuoden 2014 opetussuunnitelmassa (POPS 2014) sukupuolta käsitellään laajasti useassa yhteydessä. Luvussa 2 viitataan perustuslain, yhdenvertaisuuslain ja tasa-arvolain asettamiin velvoitteisiin (POPS, 2014, s. 14) sekä ihmisyyttä, sivistystä, tasa-arvoa ja demokratiaa vaalivaan arvoperustaan (mts., s. 16). Luvussa 3 perusopetuksen tehtävänä mainitaan tasa-arvoisuuden, yhden-

vertaisuuden ja oikeudenmukaisuuden edistäminen sekä tyttöjen ja poikien yhdenvertainen kannustaminen eri oppiaineissa. Perusopetuksen tulee myös lisätä tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta ja auttaa jokaista oppilasta *”rakentamaan oma oppimispolkunsä ilman sukupuoleen sidottuja roolimalleja”*. (mts., s. 18.) Niin ikään esimerkiksi liikunnan oppiaineen tehtävänä mainitaan yhdenvertaisuuden, tasa-arvon ja yhteisöllisyyden edistäminen (mts. s. 273) ja korostetaan oppilaiden yksilöllisyyden huomioon ottamisen tärkeyttä opetuksessa (mts. s. 275).

Opetussuunnitelmat ovat kulkeneet vuosikymmenten aikana tien vahvasta sukupuolinormatiivisuudesta (peruskoulua edeltävä aikakausi), sukupuolineutraalisuuden tai sukupuolisokeuden kautta sukupuolisensitiivisemmäksi. Opetussuunnitelman arvot ja normit eivät kuitenkaan siirry suoraan sellaisenaan osaksi jokaisen yksittäisen opettajan työtä. Tuoretta opetussuunnitelmien yleiseen tasa-arvokäsitykseen ja sukupuolten tasa-arvon diskursseihin liittyvää tutkimusta ovat tehneet Tuomas Tervasmäki (2018) ja Salla Myyry (2020).

4 Tasa-arvotyön vaiheita perusopetuksessa

4.1 Varhainen tasa-arvotyö

Kansainvälisten sopimusten, tasa-arvolain valmistelun ja koululainsäädäntöön tulneiden tasa-arvovaatimusten vauhdittamana opetusministeriössä päätettiin asettaa toimikunta, jonka tehtävänä oli tehdä selvitys Suomessa ja pohjoismaissa tehdyistä tasa-arvotavoitetta tukevista kokeiluista (Salonen, 1988) ja tutkimuksesta (Lahelma, 1987). Selvitysten perusteella toimikunnan tarkoituksena oli suunnitella tasa-arvokokeilutoimintaa yhteistyössä kouluhallituksen ja ammattikasvatushallituksen kanssa. Tasa-arvokokeilutoimikunta perustettiin 17.8.1983 ja se julkaisi työnsä valmistuttua 31.3.1988 mietinnön (OPM, 1988). (Brunila ym., 2005, s. 12–13; Laiho, 2013, s. 34; Salonen, 1988, s. 8.)

Tasa-arvokokeilutoimikunnan kokeilujen lähtökohtana olivat Elina Lahelman tutkimuskartoituksessa (1987) esiin tuomat kolme erilaista, toisiaan täydentävää näkökulmaa siihen, mitä sukupuolten tasa-arvolla tarkoitetaan. Hyvinvointiteoreettisesta näkökulmasta tasa-arvoa katsellaan rakenteellisena ongelmana, johon voidaan vaikuttaa esimerkiksi lainsäädännöllä ja valtavirrasta poikkeaviin koulutus-alavalintoihin kannustavilla kampanjoilla. Piilevänä ja ongelmallisena tausta-ajatuksena tässä näkökulmassa on miesten ominaisuuksien ja olemisen tavan pareremus, johon naistenkin tulisi pyrkiä, jotta tasa-arvo toteutuisi. Toinen näkökulma tasa-arvoon oli Lahelman tutkimuskartoituksen mukaan roolisosialisaatio-teoreettinen. Tämän näkökulman mukaan olennaista on tiedostaa sukupuoliroolit ja pyrkiä vaikuttamaan asenteisiin esimerkiksi kontrolloimalla oppikirjojen välittämää mielikuvaa sukupuolirooleista, jotta perinteiset mallit eivät siirtyisi sosialisatioprosessin kautta edelleen seuraaville sukupolville. Sukupuolirooleista irti pyriteltäessä on tutkijoiden mukaan tärkeää pitää mielessä myös yhteiskunnallisten rakenteiden ja reunaehtojen vaikutus tasa-arvoon eikä sysätä vastuuta yksistään yksilöiden harteille. Kolmantena näkökulmana tasa-arvoon Lahelma esittelee valtasuhteiden muuttamisen, joka pohjautuu vastarinta- ja kulttuurinuusintamisteorioihin. Valtasuhteiden muuttamisessa lähtökohtana on se, että naisten kokemukset, kyvyt ja ominaisuudet hyväksytään yhteiskunnassa yhtä arvokkaina kuin

miesten, ja se, ettei naisten tarvitse omaksua miehisiä ominaisuuksia saadaakseen arvostusta. (Lahelma, 1987, s. 7–10; Laiho, 2013 s. 34.)

Tasa-arvokokeilutoimikunnan työskentelyn aikana valmistuivat sekä peruskoulun että lukion opetussuunnitelman perusteet 1985, joissa sukupuolten tasa-arvo on kirjattu yhdeksi opetuksen ja kasvatuksen tavoitteeksi. Tavoitteiden saavuttamiseksi ei opetussuunnitelmatekstissä ole kuitenkaan mainittu konkreettisia keinoja, joten tasa-arvotoimikunta katsoi tärkeäksi tehtäväkseen kehittää koulujen käytännön työhön soveltuvia toimintamalleja sukupuolten tasa-arvon huomioimiseksi. (Salonen, 1988, s. 12.)

4.2 Tasa-arvokokeilut perusopetuksessa

Tasa-arvokokeilutoimikunta (1983–1988) laati kokeiluehdotuksia sisältävän ohjelman, joka otti kantaa esimerkiksi käsityön, kotitalouden ja liikunnan oppiaineiden opetukseen, ilmaisukasvatukseen ja oppilaanohjaukseen tasa-arvokasvatuksen näkökulmasta. Nämä olivat varhaisimpia koulutukseen liittyviä tasa-arvohankkeita. Toimikunnan ohjelma lähetettiin kouluhallituksen ryhmäkirjeenä oppilaitoksille ja mukana oli ohjeet kokeilukouluksi hakeutumiseen. (Salonen, 1988, s. 11–12.)

Ammattikasvatuksen puolella oli jo aikaisemmin käynnistynyt omia kokeiluja, esimerkiksi Ammatti teollisuudesta -kokeilu, Kajaanin työorientaatiokokeilu ja yhteis-pohjoismainen AVAA-kokeilu, joissa kaikissa yhteistyötahoina oli yleissivistävän ja ammatillisen koulutuksen järjestäjien lisäksi työvoimahallinnon ja työelämän toimijoita. (Salonen, 1988, s. 12, 15.) Tutkielman kiinnostuksen kohteena on nimennomaan peruskouluissa tehty tasa-arvotyö, joten ammatillisen koulutuksen kampanjoihin ei perehdytä tässä yhteydessä enempää.

Kaksi tasa-arvokokeilutoimikunnan aloitteesta käynnistynyttä kokeilua kohdistuivat käsityön opetukseen. Toinen kokeilu oli nimeltään Eriytymättömän käsityön ja muiden kodintaitojen kokeilu ja se toteutettiin Rantakylän ala-asteella Mikkelin maalaiskunnassa vuosina 1985–1990. Toinen käsityökokeilu oli Onkilahden yläasteella Vaasassa. (Salonen, 1988, s. 14.)

Kajaanilaisissa peruskouluissa kokeiltiin koulujen sisäistä tasa-arvokasvatuksen kehittämistä vuosina 1983–1986. Kokeiluprojektissa muun muassa aktivoitiin poikia englannin opiskeluun, järjestettiin kodin töihin liittyvää yhteistyökerhoa yläasteikäisille tytöille ja pojille ja pyrittiin lisäämään sekä tyttöjen että poikien kiinnostusta tietotekniikan käyttöön opiskelussa. Eräät ala-asteen luokat toteuttivat tasa-arvokasvatusta osana luokkien kokonaisopetusta, painottaen erityisesti oppilaiden sukupuolen mukaisten ryhmittelyjen poistamista, sanallista arviointia numeroarvioinnin sijasta sekä työelämään tutustumista. (Salonen, 1988, s. 29–34.)

Vaasan ruotsinkielisessä Borgaregatanin yläasteen syksyllä 1986 alkaneessa kokeilussa lähtökohtana olivat sekä tutkimuksissa todetut että koulun opettajien omat havainnot tyttöjen ja poikien välisistä eroista esimerkiksi itsetunnossa, koulussa viihtymisessä, koulumenestyksessä, oman työn arvioinnissa ja koulutukseen hakeutumisessa. Koulu otti kokeilunsa tavoitteiksi tasa-arvokokeilutoimikunnan määrittelemät ensisijaiset tavoitteet. Kokeilu aloitettiin kahdella seitsemännän luokan opetusryhmällä, joiden opiskelua seurattiin koko yläasteen ajan eli seuraavien kolmen lukuvuoden ajan. Kokeilun tavoitteista koulu päätti keskittyä kolmeen pääalueeseen: 1) Koulutyön organisointi, joka tarkoitti esimerkiksi opetusta sekaryhmissä kaikissa oppiaineissa ja työelämään tutustumisen aloittamista jo seitsemännellä luokalla. 2) Opettajien jatkokoulutus, johon sisältyi Åbo Akademin kanssa yhteistyössä järjestettyjä teemaseminaareja, mutta myös opettajien lukujärjestykseen varattu yksi opetusvelvollisuuteen kuuluva tunti, jolloin he voivat keskenään kokoontua keskustelemaan ja suunnittelemaan. Tämä kuulostaa nykyhetkeen verrattuna varsin edistykselliseltä tiimityöskentelyltä, johon on jopa varattu palkallista työaikaa. 3) Vanhempien myötävaikutus, jonka tavoitteena oli lisätä koulun yhteistyötä vanhempien kanssa hyödyntämällä esimerkiksi vanhempien työelämäkokemuksia ja -yhteyksiä. Vanhemmille tarjottiin myös mahdollisuutta osallistua opettajien jatkokoulutukseen kuuluviin opintopiireihin. (Salonen, 1988, s. 15, 29–50.) Vaasan kokeilussa saatiin lyhyessä ajassa myönteisiä vaikutuksia, minkä kokeiluselvityksen laatinut Alina Salonen arvelee johtuvan osaltaan siitä, että ruotsinkielisellä koululla on ollut jo ennen kokeilua kulttuurivaihtoa tasa-arvoasioissa Suomea edellä olevan Ruotsin kanssa. (Salonen, 1988, s. 15.)

Tasa-arvokokeilutoimikunnassa työskennelleistä tutkijoista osa muodosti vuonna 1987 Suomen Akatemian rahoittaman Koulutus ja sukupuoli -yhteistyöryhmän, jonka piirissä ryhdyttiin vuonna 1994 tekemään laajaa etnografista tutkimusta koulujen käytänteistä. Samana vuonna tutkijaverkoston nimi vaihtui KOU-KERO:ksi (Koulutus, kasvatus ja erot). (Brunila, ym. 2005, s. 13–14.)

Tasa-arvokokeilutoimikunnan ehdotusten pohjalta käynnistyneiden tasa-arvokokeilujen ja -hankkeiden lisäksi myöhemmin on toteutettu lukuisia muitakin tasa-arvon edistämiseen tähdänneitä hankkeita ja projekteja, joita Brunila ym. (2005) esittelevät tarkemmin Monimutkaista, mutta mahdollista -julkaisussaan.

Granskog, Pamela, Haanpää, Sanna, Järvinen, Jouni, Lahtinen, Matti, Laitinen, Kristiina & Turunen-Zwinger, Sari (2018) Opas seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi kouluissa ja oppilaitoksissa. Helsinki: Opetushallitus. https://www.oph.fi/download/189829_Opas_seksuaalisen_hairinnan_ennaltaehkaismiseksi_ja_siihen_puuttumiseksi_ko.pdf

5 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tavoitteena on kuvata ja analysoida peruskoulujen toiminnallisia tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmia.

Tutkimuskysymykset ovat:

1. Miten koulut kuvaavat tasa-arvosuunnitelmansa laatimisprosessia?
2. Millaisia sukupuolten tasa-arvon edistämiseen tähtääviä tavoitteita ja kehittämiskohteita koulut ovat kirjanneet tasa-arvosuunnitelmiinsa?
3. Millaisilla keinoilla ja toimenpiteillä koulut aikovat saavuttaa sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi asettamansa tavoitteet?

6 Tutkimuksen toteutus

Tässä luvussa kuvaan tutkimukseni vaiheita. Tutkimus on laadullinen tapaustutkimus. Ensimmäisessä alaluvussa esittelen aineistoani ja kerron sen hankkimisen vaiheista. Seuraavaksi kuvaan käyttämäni aineiston analyysimenetelmää ja analyysin vaiheita.

6.1 Tutkimusasetelma: aineiston koonti

Tutkimuksen aineisto koostuu yhteensä 14:stä perusopetusta antavan oppilaitoksen toiminnallisesta tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmasta. Tasa-arvosuunnitelman toteutustapa on kouluille vapaa eli suunnitelman ei tarvitse olla kirjallinen tekstidokumentti, mutta se vaikuttaa olevan yleisin toteutusmuoto. Kaikki tämän tutkimuksen aineiston tasa-arvosuunnitelmat ovat kirjallisia tekstidokumentteja.

Aloitin tutkimusaineiston kokoamisen marraskuussa 2019 lähettämällä keskitetyn sähköpostiviestin erään pääkaupunkiseudun kunnan perusopetuksen rehtoreille. Pian viestin lähettämisen jälkeen minuun oltiin yhteydessä kunnan opetusasioista vastaavasta virastosta ja kerrottiin, että kunta edellyttää tutkimuslupan hakeamista. Käännöksi oli yllättävä, sillä olin tutkimuksen suunnitteluvaiheessa todennut, ettei tutkimuslupaa tällaisen julkisista asiakirjoista koostuvan aineiston hankkimiseen tarvita. Päätin selvittää asian perin pohjin ja kun en omatoimisella lakitekstin ja tasa-arvosuunnittelua koskevien ohjeistusten lukemisella löytänyt suoraa vastausta, otin yhteyttä tasa-arvovaltuutetun toimistoon.

Tasa-arvovaltuutetun toimiston ylitarkastaja Miko Lempisen kanssa 22.11.2019 käymässäni puhelinkeskustelussa sain vahvistuksen sille käsitykselleni, että oppilaitosten tasa-arvosuunnitelma on julkinen asiakirja, joka tulee pyydettäessä luovuttaa mahdollisimman pian, kuitenkin viimeistään 14 vuorokauden kuluessa pyynnön tekemisestä. Asiakirjan pyytäjän ei tarvitse selvittää henkilöllisyyttään eikä perustella pyyntöään, ellei se ole tarpeen viranomaiselle säädetyn harkintavallan käyttämiseksi tai sen selvittämiseksi, onko pyytäjällä oikeus saada tieto

asiakirjan sisällöstä. (Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 621/1999, §13–14).

Olin uudelleen yhteydessä tutkimuslupaa vaatineeseen opetusviraston henkilöön ja kerroin perusteet sille, miksi en aio hakea tutkimuslupaa. Asiakirjapyyntöni ei tästä huolimatta edennyt vaan viestiini vastattiin toteamalla, ettei kyse ole julkisuuslaista vaan kunnan omasta käytännöstä. Resurssini eivät riittäneet siihen, että olisin jatkanut asiasta neuvottelemista suuren kunnan opetusviranomaisen kanssa ja vaatinut edelleen asiakirjojen luovuttamista julkisuuslain nojalla. Muutama kyseisen kunnan rehtori kuitenkin vastasi pyyntööni ja lähetti minulle suoraan koulunsa tasa-arvosuunnitelman. Lisää aineistoa hankin etsimällä myös muiden kuntien koulujen verkkosivuille avoimesti luettavaksi ladattuja tasa-arvosuunnitelmia. Hakukoneena käytin Googlea ja hakusanoina *toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma*, *toiminnallinen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma*, *peruskoulu*.

Rajasin aineistoani siten, että mukana on vain kuntien tarjoamaa suomenkielistä perusopetusta antavia oppilaitoksia Uudenmaan maakunnasta. Uudeltamaalta mukana on yhteensä viisi eri kuntaa, joista kolme ovat kaupunkeja ja kaksi kuntaa. Tilastokeskuksen asukasluvun mukaisen kuntakokoluokituksen (Taulukko 1) mukaan aineistoni jakautuu seuraavasti:

Taulukko 1: Aineiston jakautuminen kuntien kokoluokkien mukaan

Kuntakokoluokka	Kuntien lukumäärä
Yli 100 000 as.	2
40 001–100 000 as.	-
20 001–40 000 as.	1
10 001–20 000 as.	-
5 001–10 000 as.	2
2 000–5 000 as.	-
Alle 2 000 as.	-

Aineistossani mukana olevia oppilaitoksia on yhteensä 14, joista

- alakouluja (vuosiluokat 1–6) on 7,
- yläkouluja (vuosiluokat 7–9) 4 ja
- yhtenäiskouluja (vuosiluokat 1–9) 3.

6.2 Analyysimenetelmät

Tutkimukseni on laadullinen tapaustutkimus, jonka aineistona on 14 tekstimuotoista asiakirjaa. Aineistoni tekstiasiakirjat ovat julkisia dokumentteja, jotka on laadittu lain vaatimuksesta koulujen oman toiminnan suunnittelemiseksi. Tutkimuksen tekijänä en ole siis vaikuttanut aineiston muodostumiseen.

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää peruskoulujen toiminnallisia tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmia analysoimalla, miten koulut ovat toteuttaneet tasa-arvolain uudistuksen myötä niille annetun velvoitteen laatia koulukohtainen tasa-arvosuunnitelma. Analyysini on laadullista sisällönanalyysiä, mutta se ei ole täysin aineistolähtöistä, sillä analyysiäni ohjaavat vahvasti tasa-arvolaissa mainitut tasa-arvosuunnitelmilta edellytetyt elementit, joiden pohjalta myös tutkimuskysymykseni ovat muodostuneet Eskola & Suoranta, (1998). Analyysini ei toisaalta ole myöskään teorialähtöistä, vaikka sen taustalla ajatteluani ohjaavat kandidaattitutkielmana laatimani kirjallisuuskatsaus Suomessa peruskoulun aikakauden alkuvuosikymmeninä tehdystä tasa-arvotyöstä sekä sukupuoleen, sukupuolten tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyvä teoreettinen käsitteistö (Eskola & Suoranta, 1998).

Sisällönanalyysiä on kritisoitu siitä, että etenkin opiskelijoiden opinnäytetöissä se typistyy herkästi mekaaniseksi aineiston koodaamiseksi ja luokittelujen esittelyksi, varsinaisen analyysin ja jäädessä ohueksi tai jopa kokonaan puuttumaan (Salo, 2015). Olen pyrkinyt pitämään tämän huomion mielessäni aineistoa analysoidessani ja lisännyt tulosten esittelyn lomaan omaa tulkintaani. Aineiston analysoinnin alkuvaiheessa perehdyin myös teoriakirjallisuuteen diskurssianalyysistä (Pietikäinen & Mäntynen, 2014; Jokinen, Juhila & Suoninen, 2002). Tämä on vaikuttanut analyysin myöhemmissä vaiheissa ajatteluuni ja käsitykseeni analysoimieni tekstien kielestä kontekstisidonnaisena ja osaltaan todellisuutta konstruoivana, rakentavana osana (Pietikäinen & Mäntynen, 2014, s. 18). Tutkimuskohteeni, peruskoulujen tasa-arvosuunnitelmien sisältö, on hyvin samankaltainen kuin Mervi Eskelisen ja Susanna Itäkareen (2020) tutkimuksessa, jossa he

analysoivat varhaiskasvatussuunnitelmia. Eskelinen ja Itäkare (2020, s. 205) toteavat, etteivät heidän tutkimuskohteensa eli asiakirjatekstit vain kuvaa varhaiskasvatuksen todellisuutta vaan tuottavat ja rakentavat sitä.

Aineiston alustavien lukukertojen jälkeen varsinaisen analyysin aloitin käymällä aineiston kaiken tekstin mahdollisimman tarkasti läpi Atlas.ti-ohjelmalla koodaten. Näin aineistosta muodostui tarkka, mutta samalla laaja kokonaiskuva. Aineiston koodaamisen jälkeen yhdistelin koodeja koodiryhmiksi. Analyysin seuraavassa vaiheessa, kun ryhdyin kirjoittamaan aineistosta tekemiäni havaintoja tekstiksi tuloslukuun, pidin sopivampana tapana käsitellä aineistoa paperisessa muodossa. Tässä vaiheessa asiakirjojen rakenne oli minulle jo tuttu, joten korostin värimerkinnoilla asiakirjoista ne kohdat, joihin analyysissäni erityisesti keskityin. Poimin aineistosta tuloslukuun runsaasti katkelmia ja ryhdyin kirjoittamaan analyysiäni näiden katkelmien ympärille. Sopivimpia aineistokatkelmia liitin lopulliseen tekstiini lainauksina. Myös aineistokatkelmien määrää lopullisessa analyysitekstissäni peilasin Ulla-Maija Salon (2015, s. 183–186) pohdintoihin katkelmien määrän voimasta tai voimattomuudesta tutkimusraportin analyysiprosessin kuvaamisessa.

7 Tutkimustulokset ja niiden tulkintaa

Tässä luvussa esittelen tutkimuksen tulokset. Luku rakentuu sekä tutkimuskysymysten että tasa-arvosuunnitelmiin edellytettyjen sisältöjen mukaisesti siten, että aluksi esittelen, miten suunnitelmien laatimisprosessia kuvataan. Seuraavaksi tarkastelen koulujen tekemien tasa-arvokyselyjen tuloksia sekä suunnitelmiin kirjattuja kehittämiskohteita tai tavoitteita. Kolmannessa alaluvussa teen yhteenvetoa suunnitelmissa mainituista konkreettisista toimenpiteistä.

7.1 Tasa-arvosuunnitelman laatimisen prosessi

Tasa-arvosuunnitelman laatimisen lähtökohtana on selvittää oman oppilaitoksen tasa-arvotilanne, jotta kehittämiskohteiksi, tavoitteiksi ja toimenpiteiksi valittavat asiat ovat oppilaitoksen tarpeisiin sopivia ja toteuttamiskelpoisia. Opetushallituksen Tasa-arvotyö on taitolaji -oppaan (2016, s. 55) ohjeen mukaan tasa-arvosuunnittelussa koulu luo yhteisen käsityksen tasa-arvoisen koulun merkityksistä ja tasa-arvoisuuteen vaikuttavista tekijöistä. Tasa-arvolaki (609/1986) edellyttää, että tasa-arvosuunnitelma laaditaan aina oppilaitoskohtaisesti, yhdessä henkilöstön ja oppilaiden kanssa.

Opetushallituksen oppaassa (2016, s. 58–59; 70–79) esitellään erilaisia tapoja koulun tasa-arvotilanteen kartoittamiseen: 1) Tasa-arvokeskustelu, 2) Tasa-arvokysely, 3) Kenellä on puhetilaa luokassa? -selvitys, 4) Videointi sukupuolittuneiden toimintatapojen tunnistamiseksi ja 5) Selvitys koulun fyysisen ympäristön käytöstä (talomalli).

Aineistoni 14 oppilaitoksesta 10:ssä mainittiin, että tasa-arvotilanteen selvittämiseksi oli tehty oppilaille kysely. Kolmen koulun suunnitelmassa ei ollut mainintaa minkäänlaisen kartoituksen tekemisestä. Yhdessä suunnitelmassa kuvataan, miten kysely tullaan tekemään, mutta koulun ensimmäinen suunnitelma on laadittu ilman koulun tasa-arvotilanteen selvitystä. Koko koulun oppilaskunnalle kyselyn oli tehnyt seitsemän koulua. Muissa kouluissa kyselyyn oli valikoitu pienempi otos oppilaista:

- 2. ja 5. luokkien oppilaat

- 5. ja 6. luokkien oppilaat sekä 3. ja 4. luokkien oppilaskunnan hallituksen edustajat
- joka luokka-asteelta arvottu yksi luokka

Yhden koulun suunnitelmassa mainitaan ajan puute perusteluna sille, että kyselyä ei ole voitu tehdä kaikille koulun oppilaille. Muissa suunnitelmissa ei kerrottu, miksi kyselyyn vastaamaan oli valikoitu juuri tietyt oppilasryhmät.

Lähes kaikki koulut olivat käyttäneet kyselyn pohjana Opetushallituksen oppaan (2016, s. 71-75) valmista kysymyspatteristoa. Useimmat koulut kertoivat kuitenkin muokanneensa kysymyksiä esimerkiksi ikätasolle sopivammiksi. Kysely saatettiin toteuttaa myös jonkin muun koulussa tehtävän kyselyn yhteydessä, esimerkiksi hyvinvointikyselynä, jossa on mukana yhdenvertaisuuteen ja tasa-arvoon liittyviä kysymyksiä.

Sähköisenä kyselyn mainitsi tehneensä viisi koulua. Yhden koulun kysely tullaan toteuttamaan siten, että ensimmäisen ja toisen luokan oppilaat vastaavat kysymyksiin suullisesti koko ryhmänä keskustellen ja opettaja kirjaa vastaukset. Tämä toteutustapa vastaa Opetushallituksen oppaan (2016, s. 70) tasa-arvokeskustelua. Kyseisen koulun 3.–6. luokkien oppilaat puolestaan tulevat vastaamaan itsenäisesti sähköiseen kyselyyn. Kysely joko oppilaiden itsensä täyttämänä tai opettajan luokan yhteisen keskustelun pohjalta kirjaamana oli siis ainoa aineistossani käytetty kartoitustapa.

Kyselyn tulosten kokoamisen ja tarkastelun tavat vaihtelivat. Yleisintä oli, että opettajista koottu ryhmä käsitteli kyselyjen vastaukset ja esitteli tuloksia muulle henkilöstölle ja oppilaille. Seitsemässä suunnitelmassa mainitaan, että oppilaat ovat olleet jollain tavalla mukana tasa-arvosuunnitelman laatimisessa. Tyypillinen oppilaiden osallistamisen tapa oli se, että oppilaskunnan hallitukselle tai luottamusoppilaille esiteltiin tasa-arvosuunnitelman luonnos ja oppilaat saivat kehittää lisää ideoita toimenpiteiksi, joilla kehittämiskohteiksi tai tavoitteiksi valittuja asioita pyritään koulussa edistämään. Eräässä koulussa kaikki luokat aiotaan osallistaa ideointiin ja koulussa tullaan järjestämään tasa-arvon teemaviikko, jolloin jokainen luokka vuorollaan saa esitellä muulle koululle ideoitaan haluamassaan muodossa, esimerkiksi julisteena, videoesityksenä, Prezi-esityksenä.

Kahdessa koulussa oppilaiden osuus suunnitelman laatimisessa on ollut selvästi muita kouluja suurempi. Toisessa näistä kouluista tasa-arvotyöryhmän jäseniksi on rehtorin, erityisopettajan ja aineenopettajan lisäksi nimetty 12 yhdeksäsluokkalaista oppilasta. Toisessa koulussa puolestaan luottamusoppilaista koottu ryhmä tarkasteli oppilaskyselyn tuloksia ja valitsi kehittämiskohteet, jonka jälkeen vielä koulun oppilaskunnan hallitus otti kantaa kehittämiskohteisiin sekä siihen, millaisin toimenpitein kyselyssä esiin nousseita epäkohtia voisi korjata.

Koska useimmissa aineistoni suunnitelmissa ei ole kovin tarkasti kuvattu oppilaiden osuutta, jää myös epäselväksi, missä määrin oppilaat ovat tasa-arvosuunnitelman valmistumisen jälkeen tietoisia esimerkiksi kyselyn tuloksista tai suunnitelmaan kirjatusta tavoitteista.

Koulu, jonka tasa-arvotyöryhmän jäsenistöstä suurin osa oli koulun oppilaita, vaikuttaa saaneen panostuksellaan heti myönteisiä vaikutuksia aikaan. Ainoana poikkeuksena aineistossani kyseisen koulun tasa-arvosuunnitelman loppuun on kirjoitettu kommenttiosuus työryhmän työskentelystä:

”Koulun oman toiminnallisen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman laatiminen on ollut uusi ja työryhmän mielestä hieno tapa tarkastella koulumme toimintaa ja arkea. Työryhmän oppilasjäsenten mielestä työskentely on lisännyt valtavasti heidän käsitystään tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden käsitteistä. Oppilaiden mielestä myös tapa katsoa oppilasyhteisöä ja kouluyhteisöä on muuttunut ja tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden näkökulmat ovat nousseet esille omassa ajattelussa ja arjen tilanteissa. Työryhmän oppilaat aikovat itse vielä kevään 2017 aikana pitää aiheesta oppitunteja luokittain.”

7.2 Tasa-arvosuunnitelmiin kirjatut kehittämiskohteet ja tavoitteet tasa-arvon edistämiseksi

Tässä alaluvussa esittelen tasa-arvokyselyjen tuloksia sekä kehittämiskohteita ja tavoitteita, joita aineistoni koulut ovat tasa-arvosuunnitelmiinsa kirjanneet. Kuten edellisessä alaluvussa todettiin, kehittämiskohteiden ja tavoitteiden tulisi olla sellaisia, jotka ovat nousseet koulussa tehdyssä tasa-arvotilanteen selvityksessä asioiksi, joihin kaivataan muutosta. Opetushallituksen oppaassa (2016, s. 59)

muistutetaan, ettei koulujen kannata yrittää ratkaista kerralla liian monia tai laajoja ongelmia vaan keskittyä sellaisiin asioihin, joiden edistämiseksi voidaan tehdä konkreettisia toimenpiteitä ja joiden toteutumista voidaan myös arvioida.

7.2.1 Kyselyjen tulosten raportointia

Aineistoni tasa-arvosuunnitelmista seitsemässä raportoidaan oppilaille tehdyn tasa-arvokyselyn tuloksia jollakin tavalla. Muutamassa suunnitelmassa tuloksia esitellään todella kattavasti. Tyypillisimmin kyselyn tulokset tuodaan esiin kertomalla 2–3 asiaa, jotka kyselyn vastaukset koostaneet henkilöt ovat valinneet koulun kehittämiskohteiksi.

Niiden tasa-arvokyselyjen tulosten perusteella, joita aineistossani hieman tarkemmin esiteltiin, suurin osa kyselyihin vastanneista oppilaista kokee oman koulunsa tasa-arvotilanteen hyväksi ja kokee voivansa olla koulussa oma itsensä. Kyselyissä esiin nousseet oppilaiden kokemat epäkohdat ovat myös samansuuntaisia eri kouluissa. Yleisin epäkohta vaikuttaa olevan loukkaava, erityisesti ulkonäköön ja vartaloon kohdistuva nimittely. Nimittelyssä on vastausten mukaan usein mukana sukupuoleen tai seksuaalisuuteen liittyvää ikävää huomauttelua, vihjailua, ehdotuksia ja härskiä puhetta. Kasvotusten tapahtuvan nimittelyn ja häirinnän lisäksi kahdessa alakoulun suunnitelmassa mainitaan, että oppilaat kohtaavat myös sosiaalisessa mediassa säännöllisesti kuvia ja kommentteja, joissa kirjoitetaan loukkaavalla tavalla ulkonäöstä. Fyysinen koskettelu ja lähentely mainitaan vain yhdessä suunnitelmassa ja sitä kokeneiden oppilaiden osuus on ollut alle 3 % vastanneista.

Toinen useassa suunnitelmassa mainittu epäkohta on oppilaiden kokemus siitä, että opettajat kohtelevat oppilaita sukupuolen perusteella eriarvoisesti, esimerkiksi tyttöjä lempeämmin kuin poikia. Oppilaiden mukaan opettajilla saattaa olla erilaisia vaatimuksia ja odotuksia riippuen siitä, mitä sukupuolta oppilas on. Oppilaat arvelevat sukupuolen saattavan vaikuttavan myös siihen, miten opettajat arvioivat heidän opintasuorituksiaan.

Kolmas useammassa kuin yhdessä suunnitelmassa esiin noussut merkittävä epäkohta oli se, että valtaosa oppilaiden kokemasta kiusaamisesta ja häirinnästä

jää vain oppilaiden tietoon. Erään koulun kyselyssä yli 61 % häirintää kokeneista alakoululaisista ja yli 72 % häirintää kokeneista yläkoululaisista vastasi, ettei ole kertonut asiasta kenellekään aikuiselle. Yhden selityksen tähän saattaa tarjota erään toisen koulun kyselyn tulos, jossa 74 % häirintää kokeneista vastaajista ilmoitti, ettei tiedä, ryhtyykö koulun henkilöstö toimenpiteisiin saatuaan tiedon häirinnästä.

Yksittäisten koulujen kyselytuloksissa mainittiin myös esimerkiksi sukupuolen mukaan muodostetut liikuntaryhmät, jotka oppilaat kokivat epätasa-arvoisiksi, rasistinen nimittely sekä eri-ikäisten oppilaiden keskinäinen epätasa-arvoisuus.

7.2.2 Kehittämiskohteita ja tavoitteita

Tasa-arvon edistämiseen tähtäävät kehittämiskohteet on valittu koulussa tehdyn tasa-arvokyselyn pohjalta kymmenen aineistoni koulun tasa-arvosuunnitelmassa. Näidenkin suunnitelmien välillä on havaittavissa eroja siinä, kuinka täsmällisiä ja konkreettisia tavoitteita koulu on itselleen asettanut. Aineiston perusteella voidaan kuitenkin todeta, että kyselyn tehneiden koulujen tavoitteet ovat konkreettisempia ja oppilaan näkökulma tulee niissä enemmän näkyviin. Osa tavoitteiksi kirjatusta asioista on jopa niin konkreettisia toimenpidesuunnitelmia, että esittelen ne vasta seuraavassa Toimenpiteet-osiossa. Vastaavasti joidenkin koulujen suunnitelmista oli mahdotonta eritellä minkäänlaisia konkreettisia, yhteisesti sovittuja toimenpiteitä. Osin samoja ilmauksia saattaakin esiintyä sekaisin seuraavissa alaluvuissa. Luokittelun tavoitteiden ja toimenpiteiden välillä olen tehnyt sillä perusteella, millaisessa yhteydessä asia koulun suunnitelmassa mainitaan.

Kartoituksen tehneiden koulujen nimeämiä kehittämiskohteita ja tavoitteita

Syrjäläisen ja Kujalan (2010, s. 35) havainto siitä, että suomalaiset opettajat uskovat kohtelevansa eri sukupuolta olevia oppilaitaan samalla tavalla, saa vahvistusta aineistooni kuuluvissa tasa-arvosuunnitelmissa. Eräessä suunnitelmassa todetaan, että

"Koulun tulee avata ja tarkentaa toimintamallejaan sekä kiinnittää huomiota asioiden esiintuomiseen ja tiedottamiseen, jotta vakuutetaan oppilaat siitä, että opettajat kohtelevat tyttöjä ja poikia samalla tavalla."

Avoimuus toimintamalleista ja -periaatteista todennäköisesti lisääkin oikeudenmukaisuuden kokemusta kouluyhteisössä, mikäli toiminta todellisuudessa on oikeudenmukaista ja tasa-arvoista. Samassa suunnitelmassa todetaan myös yksiselitteisesti, että

"Koulun henkilöstö ei luokittele tyttöjä ja poikia tietynlaisiksi, vaan sukupuolesta tai taustasta riippumatta kohtelee kaikkia samalla tavalla."

Tässä tapauksessa koulun henkilöstö vaikuttaa olevan hyvin vakuuttunut toimintansa tasa-arvoisuudesta. Kyselyssä esiin noussut oppilaiden kokemus siitä, että opettajat kohtelevat eri sukupuolia eri tavalla, kääntyy henkilöstön ajatuksissa tiedottamisen ongelmaksi, joka voidaan ratkaista tiedottamalla vakuuttavammin.

Yleisempää suunnitelmissa on kuitenkin asettaa henkilökunnan tavoitteeksi

"_ _ huomion kiinnittäminen siihen, että kaikkia oppilaita huomioitaisiin ja kannustettaisiin tasapuolisesti sukupuolesta riippumatta."

Asiaa tarkennetaan vielä toteamalla, että

"Opetuksella pyritään tukemaan yhdenvertaisesti kaikkien oppimista, joten opettajien on syytä pohtia, vaikuttaako oppilaan sukupuoli opettajien antamaan arviointiin ja erityisesti käyttäytymisen arviointiin."

Lähestulkoon jokaisessa aineistoni suunnitelmassa todetaan täysin samoin sanoin, että *opetusta, oppimateriaaleja ja oppilashuoltoa arvioidaan tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta*, joten katkelma lienee lainattu jostain tasa-arvosuunnittelun oppaasta.

Myös oppilaiden toiminnan muuttamiselle asetetaan tavoitteita. Kyselyjen perusteella merkittäviksi epäkohdiksi nousivat oppilaiden kokema keskinäinen loukkaava puhe ja nimittely sekä se, että suurin osa oppilaiden kokemasta epäasial-

lisesta kohtelusta ei tule aikuisten tietoon. Muutamat koulut nostavatkin hyvin selväksi ja konkreettiseksi tavoitteekseen vähentää oppilaiden välistä loukkaava puhetta ja läpän heittämistä sekä henkilöstön tehokkaan puuttumisen nimittelyyn ja haukkumiseen.

Suorana jatkumona edellisiin tavoitteisiin voidaan nähdä tavoite madaltaa oppilaiden kynnystä kertoa koetusta häirinnästä ja kiusaamisesta. Useissa kouluissa käytössä olevan KiVa Koulu -ohjelman (Kiusaamisen Vastainen tai Kiusaamista Vastustava) ja siihen kuuluvan KiVa-tiimin toiminnan parempi näkyvyys oppilaille koulun arjessa mainitaan niin ikään edellisiin liittyvänä tavoitteena.

” Koulun tulee vakuuttaa oppilaille, että aikuiselle kertominen kiusaamisesta, häirinnästä, syrjinnästä kannattaa aina ja asioihin puututaan heti kunhan niistä saadaan tieto.”

Keskustelun lisääminen kouluyhteisössä tasa-arvoisuuteen ja yhdenvertaisuuteen liittyvistä asioista on usean koulun tavoitteena ja keskustelemiseen yhdistyy myös tavoite saada aiheeseen liittyvä käsitteistö tutummaksi. Niin ikään monessa suunnitelmassa mainittu tavoite on:

”Tiedon ja tietoisuuden lisääminen esimerkiksi siitä, mitä seksuaalinen häirintä koululaisten välisessä kanssakäymisessä tarkoittaa ja miksi se on asiatonta ja väärin.”

Kuten jo aiemmin totesin, suurimpana epäkohtana oppilaille tehdyissä kyselyissä näytti nousevan oppilaiden kokema loukkaava nimittely, joka usein liittyi ulkonäköön. Vain yhden koulun kyselyn tuloksissa mainittiin erikseen rasistinen nimittely ja toiminta, joka nostettiin myös yhdeksi kyseisen koulun kehittämiskohteeksi. Koulun tavoitteena on, että

”Opettajat toteuttaisivat oppitunneillaan asennekasvatusta käsittelemällä enemmän yhdentyvää maailmaa, erilaisuuden sietämistä, kansainvälistyvää Suomea ja ylipäättään toisten ihmisten kunnioittavaa kohtaamista.”

Todennäköisesti myös muiden koulujen kyselyiden loukkaavaan nimittelyyn liittyvissä kysymyksissä on mukana rasistista ulkonäköön liittyvää huomauttelua kokeneita tai huomanneita vastaajia, mutta sitä ei ole eritelty kysymyksissä tai tulosten raportoinnissa.

Yksittäisinä mainintoina aineistossani esiintyivät myös tavoitteet

- *"lisätä oppilaan omaa osuutta arvioinnissa"*
- *"huomioida toiminta-alueittain opiskelevien, kehitysvammaisten ja muiden vähemmistöihin kuuluvien oppilaiden yhdenvertainen kohtelu"*
- *"lisätä keskustelua eri-ikäisten oppilaiden välisestä tasa-arvosta ja suunnitella koulun tapahtumia siten, että eri-ikäisten luontevat vuorovaikutustilanteet olisivat niissä tiedostettuina ja pohdittuina tavoitteina."*

Muita suunnitelmiin kirjattuja tavoitteita tai kehittämiskohteita

Seuraavat tavoitteet on poimittu niiden koulujen tasa-arvosuunnitelmista, jotka eivät ole tehneet tasa-arvotilanteen kartoitusta. Näissä asiakirjoissa ei ole välttämättä myöskään ollut erillistä Tavoitteet-lukua tai -osiota, vaan tekstin lomassa on ollut ilmauksia, jotka olen tulkinnut koulun toiminnalleen asettamiksi tavoitteiksi.

Tavoitteet on kirjattu opetussuunnitelmatekstille tyypillisellä, toteavalla preesensmuotoisella tyylillä, joka vaikuttaa enemmänkin toteavan ja kuvailevan kuin asettavan tavoitteita, joiden toteutumista on lähitulevaisuudessa mahdollista arvioida.

Suunnitelmissa esimerkiksi todetaan, että *opetuksessa edistetään tasa-arvoa*, muttei tarkenneta, mikä tässä varsin yleisellä tasolla ilmaistussa visiossa on varsinainen tavoite tai kehitettävä asia.

"Jokaista kohdellaan tasa-arvoisesti ja yhdenvertaisen arvokkaasti ja tavoitteena on, ettei kukaan joudu kohtaamaan syrjintää henkilökohtaisten ominaisuuksiensa takia. Arvioinnissa pyritään ehdottomaan tasa-arvoon. Tavoitteena on myös osallisuuden lisääminen."

Oman koulun tasa-arvotilanteen kartoituksen puuttumisesta huolimatta hieman konkreettisemmalle tasolle tavoitteitaan asettaa eräs koulu, joka aikoo

"arvioida koulunsa toiminnan ja käytäntöjen yhdenvertaisuusvaikutuksia sekä pohtia, edistävätkö vai estävätkö ne samanarvoisuuden toteutumista."

Samanlainen tekstikatkkelma toistuu monessa muussakin suunnitelmassa. Tämän koulun tekstimukaelmaa pidän monia muita onnistuneempana, koska koulussa aiotaan pohtia asiaa myös siltä kannalta, onko käytänteissä jotain, joka hyvistä aikeista ja pyrkimyksistä huolimatta todellisuudessa estää samanarvoisuuden toteutumista. Eräässä suunnitelmassa tavoitteeksi asetetaan myös varsin konkreettisesti se, että

"tasa-arvoa edistetään valinnaisainevalinnoissa ja oppilaita ohjataan 2. asteen opintoihin ja ammatinvalintaan omien kiinnostusten mukaan"

Sukupuolten tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen sekä sukupuolten moninaisuuden liittyvän tiedon lisääminen, ajankohtaisen yhteiskunnallisen keskustelun seuraaminen sekä avoin keskustelu omassa kouluyhteisössä on mainittu useassa suunnitelmassa joko selvinä tavoitteina tai epäsuorasti tavoitetilän kuvauksena. Erään koulun suunnitelmassa asia tiivistetään osuvasti:

" tarvitsemme luotettavaa, ajantasaista tietoa koska tieto lisää tasa-arvoa ja tietämättömyys ylläpitää eriarvoisuutta "

Tietämyksen lisäämisen ohella tärkeänä pidetään myös tavoitetta saada yhdenvertaisuus- ja tasa-arvoajattelu tietoiseksi osaksi henkilökunnan toimintaa. Tässä korostuu myös kouluyhteisön jäsenten asenteiden merkitys. Erään koulun suunnitelmassa todetaan:

"Syrjivät asenteet ovat usein tiedostamattomia ja syrjivät rakenteet vaikeasti havaittavissa. Ilman asenteellisia muutoksia tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi tehtävät toimenpiteet jäävät vaikutuksiltaan pinnallisiksi ja lyhytkestoisiksi."

Syrjinnän ja häirinnän ennaltaehkäiseminen, tunnistaminen ja siihen puuttuminen nousevat tavoitteiksi myös niissä suunnitelmissa, joiden laatiminen ei perustu koulukohtaiseen tasa-arvoselvitykseen. Tätä voidaan pitää itsestään selvänä tuloksena, sillä lakitekstin velvoite on niin vahva. Tärkeänä pidetään sitä, että

*”nimetään se [syrjintä, häirintä] ja saatetaan kaikkien tietoon kenelle ker-
toa, jos tulee kohdelluksi tasa-arvon tai yhdenvertaisuuden vastaisesti, ei
sallita häirintää, ennaltaehkäistään, puututaan ja ratkaistaan kiusaamisti-
lanteita yhteisöllisesti”*

Yhdessä aineistoni tasa-arvosuunnitelmassa, josta puuttui oppilaille tehty kysely, oli raportoitu lyhyesti kuitenkin opettajakunnan henkilöstökokouksessa käymää keskustelua tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumisesta omassa kouluyhteisössä. Opettajat arvelivat, että heidän koulunsa oppilailla saattaa olla piileviä asenteita vähemmistöryhmiä kohtaan, kun verrataan kouluihin, joissa on enemmän muista kulttuureista tulevia oppilaita.

Kyseisen koulun opettajakunta oli myös sitä mieltä, ettei yhdenvertaisuus hyvistä pyrkimyksistä huolimatta toteudu heidän koulussaan henkilöstön keskuudessa. Koulussa ei ole opettajainhuonetta vaan taukotila on nimetty henkilökunnan huoneeksi ja tarkoitettu koko henkilöstön käyttöön. Tästä huolimatta esimerkiksi koulun siivoojat eivät tule kahville kaikille yhteiseksi tarkoitettuun tilaan. Opettajat toteavat myös, että vuorovaikutus samassa rakennuksessa toimivan päiväkodin henkilöstön kanssa on etäistä tai lähes olematonta.

Köyhyydestä johtuvan eriarvoisuuden vähentäminen koulussa on nimetty yhden koulun seuraavien kolmen lukuvuoden tavoitteeksi.

Aineistooni kuuluu yksi suunnitelma, jossa ei ole nimetty yhtäkään tavoitetta tai kehittämiskohdetta. Suunnitelman tekstissä kerrotaan, että oppilaille tullaan tekemään kysely, jonka pohjalta valitaan aikanaan kolme tavoitetta, joita työistetään edelleen luokissa oppilailta toimenpideideoita pyytämällä. Tähänastisiksi toimenpideideoiksi suunnitelmaan on liitetty Tasa-arvotyö on taitolaji -oppaassa (2016, s. 31–32; s. 37–38) esiteltyjä vinkkejä sukupuolten tasa-arvoa käsittelevään monialaiseen oppimiskokonaisuuteen.

Tavoitteita ja kehittämiskohteita esittelevän alaluvun loppuun liitän erään koulun suunnitelmasta sitaatin, jossa tiivistyy hyvin tasa-arvosuunnitelmien laatimisen tarkoitus:

”Tasa-arvon edistämisessä ei ole kyse vain oikeudenmukaisuuden toteuttamisesta, vaan myös edellytysten luomisesta viihtyisän ja motivoivan oppimisympäristön syntymiseksi. Kun kaikkien osaamista ja työtä arvostetaan oikeudenmukaisesti, edistää se oppilaiden hyvinvointia ja kouluviihtyvyyttä. Tavoitteena on tasa-arvoinen, yhteistyökykyinen ja tuloksekas työympäristö, jossa tasa-arvo on osa koko toimintakulttuuria.”

7.3 Tasa-arvosuunnitelmiin kirjatut toimenpiteet tasa-arvon edistämiseksi

Kuten jo edellisessä alaluvussa mainitsin, useiden suunnitelmien tekstissä tavoitteet ja toimenpiteet sekoittuvat, ja lukijan on vaikea tekstin perusteella tulkita, mitä koulu aikoo konkreettisesti tehdä tasa-arvon edistämiseksi. Seuraavaksi esittelen suunnitelmissa mainittuja toimenpiteitä ja erittelen ne sen mukaan, mainitaanko asian olevan 1.) kouluyhteisössä jo toteutuva asia, 2.) lähitulevaisuudessa toteutettavaksi sovittu asia vai 3.) toteutustavaltaan epämääräiseksi jäävä toimenpide.

7.3.1 Jo käytössä olevat tasa-arvoisuutta edistävät käytännöt

Aineistoni perusteella vaikuttaa siltä, että etenkin alakouluissa sekaryhmät sekä liikunnan että käsityön opetuksessa ja myös muiden oppituntien ryhmätöissä ovat yleisin käytäntö. Erään yläkoulun suunnitelmassa todetaan, että oppilaille tehdyn kyselyn tulosten perusteella koulun opetusjärjestelyjä on muutettu siten, että nykyisin tytöt ja pojat voivat halutessaan vaihtaa liikuntaryhmää. Käsitän tämän siten, että kyseisen koulun liikuntaryhmät muodostetaan edelleen sukupuolen mukaan, mutta halutessaan tyttö voi siirtyä poikien liikuntaryhmään ja poika tyttöjen ryhmään. Tämä ratkaisu on ilman muuta edistysaskel siihen suuntaan, että ryhmittelyperusteena käytettäisiin sukupuolen sijasta jotain muuta asiaa. Samalla se kuitenkin siirtää ratkaisun ryhmän vaihtamisesta yksittäisen oppilaan harteille,

minkä voi ajatella vaativan huomattavaa rohkeutta murrosikäiseltä nuorelta. Saman koulun suunnitelmassa mainitaan myös, että liikuntatunneilla kaikki pelaavat samoilla säännöillä. Asiaa ei avata suunnitelmassa enempää, mutta tulkitsemiseni mukaan niin, että aiemmin joidenkin urheilulajien sääntöjä on sovellettu eri tavalla tyttöjen ja poikien liikuntatunneilla.

Valinnaisaineita pidetään aineistoni perusteella hyvänä tilaisuutena tarjota kaikille mahdollisuus löytää ja päästä hyödyntämään omia kiinnostuksenkohteitaan ja vahvuuksiaan. Suunnitelmissa todetaan esimerkiksi, että

”Valinnaisaineet on suunnattu kaikille, tarjonta suunnitellaan siten, että sukupuolten tasa-arvo ja yhdenvertaisuus toteutuvat ja kaikille löytyy sopivia oppiaineita ja oppimiskokonaisuuksia.”

Erilaiset vakaumukset ja erityisruokavaliot huomioidaan aineistoni mukaan useimpien koulujen kouluruokailussa. Myös omat kokemukseni koulumaailmasta tukevat tätä havaintoa.

Kielellisen ja kulttuurisen moninaisuuden huomioiminen mainitaan jollain tavalla jokaisessa aineistoni suunnitelmassa. Tyypillisimmin asia ilmaistaan toteamalla, että *monikulttuurisuus nähdään koulussa positiivisena resurssina, johon eri ihmiset tuovat täydentävää osaamistaan tai että otetaan huomioon muiden kulttuurien ja uskontojen juhlapäivät ja niiden merkitys koulun arjessa*. Vielä konkreettisemmin asiaa lähestytään viestinnän näkökulmasta:

”Arjen viestinnässä huomioidaan, että tärkeät viestit menevät kotiin ymmärrettävässä muodossa hyödyntäen esim. valmiiksi käännettyjä lomakepohjia.”

”Pyritään huolehtimaan tulkkipalveluista, jotta kodin ja koulun yhteistyötä voidaan toteuttaa oppilaan huoltajan äidinkielestä huolimatta.”

Aineistooni kuuluvista kouluista kolme mainitsee erääksi jo toteutuneeksi tasa-arvoa edistäväksi toimenpiteeksi vessat, joita ei ole merkitty sukupuolen mukaan. Aineiston ulkopuolelta lisään tähän yhteyteen oman, tuoreen havaintoni eräästä uudesta koulurakennuksesta, jossa kaikki vessat ovat samanlaisia, erillisiä tiloja ilman oveen valmiiksi painettua sukupuolitektiä. Maailmanlaajuisesti vuonna

2020 levinnyt koronaviruspandemia on rajoittanut ja muuttanut huomattavan paljon myös koulujen toimintaa ja arjen järjestelyjä. Viruksen leviämisen ehkäisemiseksi varotoimenpiteenä mainitsemani uuden koulurakennuksen edistyselliset unisex-vessat on nyt merkitty luokittain ja sukupuolittain. Esimerkki kuvaa hyvin sitä, miten syvälle juurtunut ja luonnollinen oppilaiden ryhmittelyperuste sukupuoli edelleen kouluissa on. Erään koulun suunnitelmaan on kirjattu idea kolmenlaisista vessoista: tyttöjen vessat, poikien vessat ja yhteiset vessat.

Tyypillinen toimintatapa kouluissa on muodostaa esimerkiksi luokan istumajärjestykset siten, että joka toisella paikalla istuu tyttö ja joka toisella paikalla poika. Opettaja todennäköisesti kokee toimivansa sukupuolten tasa-arvoa edistävasti ja tavoittelee eri sukupuolten välistä luontevaa vuorovaikutusta tai pyrkii ratkaisemaan työrauhaongelman sijoittamalla rauhallisen tyttöoppilaan vilkkaiden poikaoppilaiden väliin malliksi toivotusta työskentelytavasta. Tällöin opettaja tulee kuitenkin tiedostamattaan vahvistaneeksi sukupuolidikotomiaa ja sukupuoleen liitettyjä stereotyyppisiä käsityksiä. Erään koulun suunnitelmassa ei suoraan ilmaista, että tavoitteena on pyrkiä pois tyttö-poika-järjestyksestä, mutta todetaan, että:

”Oppilaita järjestetään juhliin, tilaisuuksiin ym. tapahtumiin istumaan, esiintymään jaksamisen ja osaamisen perusteella.”

Ainoastaan yksi aineistoni koulu mainitsee suunnitelmassaan tavoitteekseen, että oppilaille annetaan ohjeistukset yksilöidysti, oppilaan nimeä käyttäen ja vältetään tytöt-pojat-ilmauksen käyttämistä.

KiVa Koulu -ohjelman hyödyntäminen mainitaan aineistossani usean koulun suunnitelmassa. Ohjelmaa kohtaan on suunnattu voimakasta kritiikkiä sosiaalisen median keskusteluissa, koska KiVa Koulu -ohjelmaan mukaan ilmoittautuneissa kouluissa on esiintynytkin edelleen kiusaamista. Ongelmana on se, etteivät koulut toteuta ohjelmaa riittävän systemaattisesti ja ohjelmaan kuuluvan materiaalin ohjeiden mukaisesti. Tällöin interventio ei ole tehokas.

Yksi koulu kertoo panostavansa ratkaisukeskeiseen lähestymistapaan riitojen ja kiistojen selvittelyssä. Koululla on myös käynnistymässä lähitulevaisuudessa erityinen yhteisöllisyyteen ja ratkaisukeskeisyyteen liittyvä pilottihanke, joka mainitaan myös seuraavassa alaluvussa.

”Riidat ja erimielisyydet pyritään ratkaisemaan sovittelemalla ja ohjaamalla huomio osapuolten käyttäytymiseen persoonan tai ulkoisten tekijöiden sijasta.”

Tasa-arvosuunnitelman laatimistyön käynnistämiseksi eräässä koulussa on järjestetty lauantaiyöpäivänä tasa-arvotyöpaja, jossa oppilaat ovat tutustuneet tasa-arvolakiin, sukupuoleen ja tasa-arvoon liittyvään käsitteistöön sekä siihen, mitä sukupuolten tasa-arvo voisi tarkoittaa käytännössä. Sama koulu kertoo järjestäneensä myös **#nostanainenpäivässä: 365 voimaannuttavaa tarinaa naisista** -kirjan julkistamistilaisuuden.

Yhdenvertaiseen kohteluun liittyvänä konkreettisena toimenpiteenä eräs koulu kertoo siirtäneensä erityisopetuksen luokkatilat erillisestä siivestä muiden luokkatilojen yhteyteen. Tällä fyysiseen toimintaympäristöön liittyvällä ratkaisulla koulu on halunnut viestittää koko kouluyhteisölle tasavertaisen kohtelun merkitystä ja haastaa koulun muut oppilaat ja henkilökunnan kohtaamaan ne mahdolliset erityispiirteet, joita erityisopetuksen oppilaiden käyttäytymisessä ja olemuksessa ilmenee. Koulu toteaa toisaalta vaativansa yhteisten sääntöjen noudattamista kaikilta, sillä tämä antaa oppilaille valmiuksia sopeutua uusiin haasteisiin jatko-opinnoissa ja myöhemmin työelämässä.

7.3.2 Lähitulevaisuudessa toteutettavaksi sovitut tasa-arvoa edistävät toimenpiteet

Tämän alaotsikon alle olen poiminut aineistostani toimenpiteet, joiden toteuttamiseksi koululla vaikuttaa olevan selvä suunnitelma ja asian edistämiseksi on ehkä nimetty myös vastuuhenkilö tai -taho.

Aineistoni perusteella suurimmaksi sukupuolten tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyväksi epäkohdaksi kouluissa nousivat oppilaiden välinen loukkaava puhe ja nimittely sekä se, etteivät oppilaat kerro kokemastaan häirinnästä aikuisille. Tähän ongelmaan koulut suunnittelevat pureutuvansa sekä ennaltaehkäisevin että jo havaittuun häirintään puuttuvin toimenpitein.

Kuten jo edellisessä osiossa totesin, eräässä aineistoni koulussa ollaan käynnistämässä ratkaisukeskeistä pilottihanketta. Toimintamalliin kuuluu esimerkiksi se, että syksyisin heti lukuvuoden alussa jokaisessa luokassa käydään läpi koulun yhteinen vuorovaikutussopimus ja toimintamalli esitellään myös huoltajille vanhempainillassa. Koulun yhteisesti sovitun käytänteen mukaan hyvästä vuorovaikutuksesta ja sopivasta kielenkäytöstä keskustellaan myös tarvittaessa oppilaan kanssa kasvatustietokeskustelussa ja oppilaan ja huoltajan kanssa arviointikeskustelussa.

Noin kolmasosassa aineistoni suunnitelmista on mainittu Oppilas- ja opiskelu-huoltolain (1287/2013) edellyttämään koulukohtaiseen opiskeluhoitosuunnitelmaan kuuluva suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä. Muutamassa tasa-arvosuunnitelmassa tämän opiskeluhoitosuunnitelman teksti oli ilmeisesti liitetty mukaan koulun tasa-arvosuunnitelmaan, toisissa sen sisältöä oli esitelty tiivistetysti ja osassa vain todettiin yhtenä toimenpiteenä, että koulussa on laadittu kyseinen suunnitelma. Muutama koulu mainitsee erikseen laativansa toimintasuunnitelman juuri sukupuoleen ja seksuaalisuuteen perustuvaan häirintään puuttumiseksi tai täsmentävänsä jo olemassa olevaan opiskeluhoitosuunnitelmaan ohjeita seksuaaliseen häirintään puuttumisesta.

Sen lisäksi, että osassa suunnitelmista on toimintaohjeita häirinnän ennaltaehkäisemiseen ja siihen puuttumiseen, erään koulun suunnitelmassa muistutetaan, että

”kaikki aikuiset puuttuvat kuullessaan loukkaavaa puhetta, kaikki aikuiset pitävät kiinni yhteisistä säännöistä ja aikuiset toimivat itse hyvänä esimerkkinä.”

Myös vuosittain laadittavaan koulun lukuvuosisuunnitelmaan eräs koulu mainitsee aikovansa laatia erillisen kuvauksen siitä, miten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusasioita aiotaan koulussa käsitellä sekä aikuisyhteisössä että oppilastasolla.

Koulun aikuisten ja oppilaiden välisen vuorovaikutuksen lisääminen nähdään mahdollisena ratkaisukeinona siihen, että oppilaiden kynnys kertoa aikuisille kokemastaan tai havaitsemastaan epäasiallisesta kohtelusta madaltuisi. Erään koulun suunnitelmassa ehdotetaan, että

”opettajat pyrkivät kohtaamaan oppilaita paremmin, jolloin oppilailla on paremmin aikaa tulla kuulluksi: esim. jutteluvälkkiä, aamupiiri, kuulumisten kyselyä, Wilma-viestejä oppilaan ja opettajan välillä.”

” Kiusaamisen vähentämiseksi ja siitä kertomiskynnyksen madaltamiseksi luokanvalvojan ja luokan välisen yhteydenpidon vahvistamista esim. pitämällä luokanvalvojan tunteja myös 8. ja 9. luokille.”

Myös tasa-arvoteeman käsittely kouluvuoden mittaan, heti ensimmäisistä kouluviikoista alkaen, esimerkiksi luokanvalvojan varteilla ja KiVa Koulu -tunneilla mainitaan useassa suunnitelmassa. Teeman säännöllistä käsittelyä koordinoimaan ja ohjeistamaan nimetään joissain suunnitelmissa esimerkiksi tasa-arvotyöryhmä tai YHR eli yhteisöllinen hyvinvointiryhmä. Koululle kutsuttavien erilaisten järjestöjen vierailijoiden hyödyntäminen sukupuolten tasa-arvoteeman käsittelyssä mainitaan niin ikään.

Eräässä suunnitelmassa todetaan lisäksi elämänkatsomusta ja vakaumusta kuvaavassa tekstiosassa, että koulussa voi vierailla tasapuolisesti eri elämänkatsomuksellisia mielipiteitä edustavia vieraita ja yhdistysten edustajia sekä yhteiskunnallisia järjestöjä. Uskonnonvapauslain tarkoittaman valinnanvapauden toteutumisen näkökulmasta puolestaan toisessa suunnitelmassa todetaan, että seurakunnan järjestämät tilaisuudet pyritään sijoittamaan koulupäivään siten, että oppilaiden valinnanvapaus toteutuu.

Kuten Tasa-arvotyö on taitolaji -opaskin (2016, s. 46) ehdottaa, moni aineistoni koulu aikoo huomioida tasa-arvoteeman Minna Canthin ja tasa-arvon päivänä 19.3. Oppaassa (mt., s. 31–32; s. 37–38; s. 45–46) esiteltyjä ideoita tasa-arvoaiheisen monialaisen oppimiskokonaisuuden järjestämiseksi on hyödynnetty usean koulun tasa-arvosuunnitelmassa, ja erään koulun ideana on järjestää työskentelyn päätteeksi koko koulun yhteinen tilaisuus, jossa luokat esittelevät toisilleen oppimiskokonaisuuden aikana tekemiään tuotoksia.

Yhden koulun kolmen seuraavan lukuvuoden tavoitteeksi oli asetettu köyhyydestä johtuvan eriarvoisuuden vähentäminen koulussa. Koulun mainitsevat keinot tähän tavoitteeseen pyrkimiseksi, esimerkiksi Unicef-kävely, Nälkäpäivä-ke-

räys, ohjatut kaverivälitunnit ja välkkäritoiminta sekä oppilashuoltoryhmän työntekijöiden pitämät tunnit, joissa aiheena on tasa-arvo kaverisuhteissa, jäävät hie-
man epäselviksi. Tulkitsen koulun tarkoittavan tavoitteellaan ja toimenpiteillään
sitä, että oppilaiden välistä, perheiden varallisuudesta johtuvaa eriarvoisuutta voi-
daan koulussa käsitellä edellä kuvatuilla tavoilla ja näin ohjata oppilaita esimer-
kiksi vähentämään keskinäistä kalliiden merkkivaatteiden tai -puhelinten esille-
tuomista ja vertailua.

Yksittäisenä mainintana aineistossani esiintyy myös tasa-arvonäkökulman huo-
mioiminen työjärjestyksiä laadittaessa, mutta tekstissä ei tarkenneta, mitä tällä
käytännössä tarkoitetaan. Samaan aihepiiriin liittyy myös toisessa suunnitel-
massa oleva maininta opetusryhmien muodostamisen periaatteista.

*”Luokat suunnilleen samankokoisia ja sukupuolet suunnilleen tasavah-
vasti edustettuja ja luokan koostumus on opetettavuudeltaan suunnilleen
samanlainen. Uusien oppilaiden sijoittamisessa pyritään ottamaan huomi-
oon ryhmän sopivuus ja koko luokka-asteen kokonaistilanne.”*

7.3.3 Toteutustavaltaan epämääräiseksi jäävät tai ideoiksi kirjatut toi- menpiteet

Seuraavaksi esittelemäni asiat on kirjoitettu aineistoni suunnitelmiin siten, ettei
tekstistä voi päätellä, onko niiden toteuttamisesta sovittu koko kouluyhteisön kes-
ken vai ovatko ne työryhmän muistiin kirjaamia ideoita.

KiVa Koulu -ohjelmaan kuulumista käsittelin jo toteutuneita asioita esittelevässä
osiossa. KiVa Koulu- ja Hyvän mielen koulu -ohjelmien materiaaleja pidetään
kouluissa hyvinä työvälineinä.

*”Koulu kuuluu KiVa Koulu -ohjelmaan, joka antaa aikuisille välineitä kiu-
saamisen ja syrjinnän ennaltaehkäisyyn ja siihen puuttumiseen omassa
luokassa, koulun muissa tiloissa sekä välitunneilla.”*

”KiVa Koulu ja Hyvän mielen koulu -ohjelmat tarjoavat henkilökunnalle tietoa kiusaamisesta ja siihen puuttumisesta sekä sitouttavat koulun aikuiset kiusaamisen vastaiseen työhön.”

Kuten jo aiemmin mainitsin, ongelmana kouluissa on ilmeisesti ohjelmien toteuttamisen epäsystemaattisuus. Aineistoni suunnitelmissakin KiVa Koulu -materiaalit ja koulun kuuluminen ohjelmaan mainitaan, mutta suunnitelmaan ei kirjata selvänä sopimuksena, että KiVa Koulu -tunteja pitävät ohjelman ohjeistuksen mukaisesti kaikki 1. ja 4. luokat noin kerran kuukaudessa. Ohjelman tehokkuus kiusaamisen vähentämisessä on todettu tutkimuksissa (Ks. esim. Ahtola, Haataja, Kärnä, Poskiparta & Salmivalli, 2013), mutta vain mikäli oppitunteja pidetään säännöllisesti ja koulussa toimii myös mahdollisia kiusaamistapauksia selvittävä KiVa-tiimi.

Kiva-tiimin ja oppilashuoltohenkilöstön parempaa näkyvyyttä ja toiminnan selkiyttämistä kaivataan:

”KiVa-tiimin toiminnan tulisi olla näkyvämpää ja tiedotusta miten siihen saa yhteyden tulisi parantaa.”

”Selkeytetään kiusaamiseen puuttumisen ohjeistusta.”

”Kuraattori, terveydenhoitaja ja psykologi pyritään tuomaan näkyvämmiin esiin arjessa.”

Teksti jättää kuitenkin epäselväksi, tullaanko näkyvyyden lisäämiseksi tekemään jotain konkreettista ja kenen vastuulla asian edistäminen on.

Sukupuolten tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyvän tiedon ja tietoisuuden lisäämiseen suunnitelmissa esitetään monia toimivilta vaikuttavia ideoita, mutta useiden suunnitelmien ongelmana on se, että ideoita on listattu jopa liian pitkät luettelot. Tästä lukijalle tulee vaikutelma, että kaikkiin mainittuihin ideoihin panostaminen on epärealistista ja ideat saattavatkin jäädä vain suunnitelmätiedostoon kirjatuiksi ideoiksi, joihin palataan vasta kun suunnitelmaa päivitetään seuraavan kerran.

Useassa suunnitelmassa mainitaan, että oppitunneilla tai luokanvalvojan tuokioissa käsitellään oppilaiden kanssa keskustellen ja käytännön harjoituksin esimerkiksi sukupuolen moninaisuutta ja monimuotoisia perheitä, jokaisen oikeutta fyysiseen koskemattomuuteen, seksuaalisen häirinnän eri osa-alueita ja muotoja sekä monikulttuurisuutta. Eräässä suunnitelmassa yhteisöllisen hyvinvointiryhmän (YHR) tehtäväksi sovitaan seksuaalikasvatuksen opetussuunnitelman laatiminen koululle. Ajatuksena on, että seksuaalikasvatukseen liittyvää opetusta toteutetaan esimerkiksi erillisinä teemapäivinä tai -viikkoina.

Myös opettajien ja muun henkilöstön perehtyminen tasa-arvoaiheeseen on mainittu usein.

”Riittävää tietoutta sukupuolten välisestä moninaisuudesta henkilöstölle koulutuksena ja keskustelutilaisuuksina.”

”Henkilökuntaa osallistetaan sukupuolitietoisien opetuksen ja kasvatuksen pohtimiseen ja tasa-arvoasioita käsitellään henkilökunnan kanssa toiminnallisina harjoituksina sekä keskusteluina, tarvittaessa järjestetään koulutusta.”

Yleisellä tasolla ilmeisesti koko opettajayhteisön yhdenvertaisuuteen viitaten eräässä suunnitelmassa tuodaan esiin opettajien keskustelusta seuraava poiminta:

”Henkilöstöllä mahdollisuus kehittää omaa ja koulun kollektiivista osaamista, mahdollisuus osallistua koulun kehittämistoimintaan, avoin mahdollisuus vastuutehtäviin.”

Kommentista ei käy ilmi, kuvaako se koulussa jo toteutuvaa tilannetta, onko se toive vai toteutettavaksi tarkoitettu ja sovittu toimenpide.

Opettajan toimintaan kohdistuvia kuvauksia, odotuksia ja ehdotuksia on aineistoni suunnitelmissa runsaasti. Sellaiset ilmaukset kuin *kiinnittää huomiota, huomioi, pitää huolta, tunnistaa, varmistaa, kannustaa* toistuvat tiheästi näissä opettajan toimintaa määrittelevissä kuvauksissa. Kuten aiemmin erään koulun suunnitelmasta poimitussa lainauksessa todetaan, ovat tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumista estävät asiat usein tiedostamattomia ja vaikeasti havaittavia, ja

epäkohtien korjaamiseksi tarvitaan sekä tietoa että asenteellisia muutoksia. Suunnitelmista käy hyvin ilmi juuri tämä sukupuolitetusta opetusta ja opettajuutta kohti pyrkivä asenteellisen muutoksen ja asioiden tiedostamisen tavoite. Valtaosan opettajien toimintaan liittyvistä kuvauksista olen sisällyttänyt kuitenkin tähän osioon, koska niissä ei juuri ole konkreettisia, yhteisesti sovittuja toimenpiteitä, joiden toteutumisesta koulussa seurataan ja arvioidaan.

”Opettaja huolehtii joka päivä että oppilaita ei eriarvoisteta sukupuolen vuoksi vaan kaikille tarjotaan yhtäläinen oikeus oppimiseen ja osallistumiseen.”

”Opetushenkilöstö tunnistaa mahdolliset tasa-arvo-ongelmat opetuksessa.”

”Huomiota kiinnitetään arjen kohtaamisissa kasvatuksen sukupuolittavien käytäntöjen murtamiseen ja muuttamiseen sekä oppimateriaalin tasa-arvoisuuteen, kannustamme lasta löytämään kiinnostuksensa kohteita ilman sukupuolittunutta ajattelua.”

Arvioinnin tasa-arvoisuuteen ja yhdenvertaisuuteen, etenkin käytösarvioinnin osalta, kiinnitetään myös huomiota, mutta esimerkiksi toteamus

”Opetushenkilöstö tunnistaa arvioinnin mahdolliset tasa-arvo-ongelmat.”

herättää kysymyksen, miten ongelmat tunnistetaan. Yhteinen ja yhtenäinen arviointikulttuuri mainitaan niin ikään eräässä suunnitelmassa. Arviointi on ollut viime aikoina yleisemminkin opetusalan keskustelun aiheena ja Opetushallitus on parhaillaan laatimassa arvioinnin kriteerejä eri arvosanoille perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin. Päättöarvioinnin kriteerien luonnos oli syksyllä 2020 koulujen kommentoitavana (Opetushallitus, 2020).

Mielenkiintoinen ilmaus löytyy eräästä suunnitelmasta, jossa sukupuolineutraali ja sukupuolisensitiivinen opettajan toiminta ilmenevät samassa virkkeessä. Sukupuolisensitiivisyyden käsite tyypistyy virkkeessä kovin yksinkertaistetuksi ja osin virheellisesti määritellyksi.

”Opetuksessa pyritään kiinnittämään mahdollisimman vähän huomiota oppilaan sukupuoleen ja näin mahdollistamaan oppimistilanteet kaikille sopiviksi. Sukupuolisensitiivisyys eli tyttöjen ja poikien erilaisten tarpeiden huomioiminen eri ikä- ja kehitysvaiheissa on kuitenkin tärkeä osa opettajan ammattitaitoa ja jokapäiväistä työtä. Sekä tytöille että pojille pyritään tarjoamaan yhtäläisiä, ikäkauteen sopivia tehtäviä, vastuita ja mahdollisuuksia sekä luokassa että sen ulkopuolella.”

Yhden koulun suunnitelmassa nostetaan huomion kohteeksi erityisesti poikien keskimäärin heikompi koulumenestys ja siihen mahdollisesti vaikuttava hyvän menestyksen väheksyminen vertaisryhmässä.

”Erityistä huomiota tulee kiinnittää siihen ettei toisinaan etenkin poikien keskuudessa havaittava hyvän menestyksen väheksyminen johtaisi poikien alisuoriutumiseen.”

Valinnaisaineita pidetään kouluissa oivallisena tilaisuutena tarjota oppilaille mahdollisuuksia tehdä juuri omien kiinnostuksenkohteiden mukaisia valintoja, ja täten valinnaisaineet nähdään tärkeänä tarkastelun paikkana myös tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden kannalta. Aiemmin esittelin aineistoni kouluissa jo toteutuneita valinnaisaineisiin liittyviä asioita. Suunnitelmissa on näiden lisäksi myös yleistä ideointia valinnaisaineiden järjestämisestä.

”Valinnaisaineiden opettajat kannustavat kaikkia oppilaita oman aineensa opintoihin.”

”Kiinnitetään huomiota valinnaisaineiden sukupuolineutraaliuteen.”

”Vapaavalinnaiset oppiaineet ja kerhotoiminta sellaisia että kuka tahansa voi osallistua.”

”Tuntityöskentelyssä oppilaita totutetaan erilaiseen toimintaan erilaisissa pienryhmä- ja parikokoonpanoissa, huomioidaan toiminnassa oppilaiden osallistaminen.”

Valinnaisaineiden valitsemisesta oman kiinnostuksen mukaan siirrytään ylemmillä vuosiluokilla myös jatko-opintoihin liittyviin valintoihin.

"Oppilaita kannustetaan ja ohjataan 2. asteen opintoihin ja ammatinvalintaan omien kiinnostustensa mukaan."

Monessa suunnitelmassa on mukana myös yhdenvertaisuusnäkökulman pohdintaa perheiden varallisuuden vaikutuksista oppilaiden mahdollisuuksiin osallistua kaikkeen opetukseen. Perusopetuslain mukaan opetuksen tulee olla oppilaille maksutonta. Asiasta on käyty viime vuosina myös julkista keskustelua, ja oikeusasiamies on puuttunut koulujen kirjaviin ja perusopetuslain vastaisiin opintoretkien rahoitusjärjestelyihin. Koulut pitävät suunnitelmiin tehtyjen kirjausten mukaan tärkeänä, että lakia noudatetaan eikä oppilaita aseteta eriarvoiseen asemaan.

"Erilaiset opetusaineistot ja välineet ovat jokaisen oppilaan saatavilla ja niitä tarjotaan kaikille tasapuolisesti."

*"Mikäli opetukseen sisältyy maksullisia leirikouluja, retkiä tai opintokäyn-
tejä, varmistetaan että kaikilla on mahdollisuus osallistua varallisuudesta
huolimatta."*

*"Pidetään huolta, ettei älylaitteen tai tietokoneen puute hankaloita tai estä
opiskelua tai tehtävien tekemistä ja varmistetaan että jokaisella on mah-
dollisuus osallistua retkiin yms. varallisuudesta huolimatta."*

Ongelmallista on, ettei suunnitelmissa kerrota, miten koulu käytännössä toimii varmistaakseen esimerkiksi jokaisen oppilaan mahdollisuuden osallistua maksullisiin retkiin tai leirikouluihin.

Oppilaiden osallistamista tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseen pohtii eräs koulu suunnitelmassaan esimerkiksi seuraavin ideoin.

*"Rikotaan rajoja!" -ryhmän perustaminen oppilaille eli yhdenvertaisuus-
agentit, jotka havainnoivat tasa-arvoisuuden toteutumista ja järjestävät
tempauksia."*

*"Asiattomaan kielentäyttöön puuttumisen kampanja oppilaskunnan toi-
mesta ja kodit mukaan jollain tavalla."*

”Järjestyssääntöjen kaltainen ilmaus siitä, mihin tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyviin arvoihin ja käytänteisiin koulussamme sitoudutaan.”

Jo toteutuneissa toimenpiteissä mainitsin erään koulun konkreettisen yhdenvertaisuutta lisäävän ratkaisun siirtää erityisopetuksen pienryhmien luokkatilat samaan osaan koulurakennusta muidenkin luokkatilojen kanssa. Monessa muusakin suunnitelmassa käsitellään yleisemmällä tasolla kuvaillen oppilaiden erityistarpeiden huomioimista ja inklusiota opetuksen järjestämistä ohjaavana periaatteena sekä rakennuksen esteettömyyttä.

Myös monikulttuurisuuden huomioimista yhtenä yhdenvertaisuutta edistävänä asiana pohditaan monessa suunnitelmassa, esimerkiksi jo aiemmin mainittujen ruokavalioiden, viestinnän ja juhlapäivien kannalta. Yksittäinen idea, jonka toteuttamista ei suunnitelmassa tarkemmin kuvata, on erillisten maahanmuuttajien vanhempainiltojen järjestäminen säännöllisesti.

Yksikään koulu ei ollut tasa-arvoselvitystä tehdessään käyttänyt Tasa-arvotyö on taitolaji -oppaassa (2016, s. 79) esiteltyä talomallia eli selvitystä koulun fyysisen ympäristön käytöstä. Yhdessä aineistoni koulun kyselyssä oli kuitenkin noussut esiin oppilaiden tekemä konkreettinen, koulun fyysiseen ympäristöön liittyvä havainto.

”Koulussamme olevan huolilaatikon sijainti terveydenhoitajan huoneen lähellä on liian julkinen sillä laatikkoon ei voi laittaa viestiä ilman että tulee huomatuksi tai ainakin tällainen pelko on yleistä, joten laatikko tulisi sijoittaa huomaamattomampaan paikkaan.”

Tasa-arvolaissa kehoitetaan kouluja kiinnittämään toiminnallisten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmien laatimisessa erityistä huomiota esimerkiksi oppilas- ja opiskelijavalintoihin. Vain muutamassa aineistoni suunnitelmassa käsitellään tätä asiaa, mutta se selittyy pääosin sillä, että perusopetuksen kouluilla on kuntien määrittelemät oppilaaksiottoalueet, joiden mukaan oppilaiden lähikoulu määräytyy. Toissijaisen koulupaikan hakemiseen on myös tarkoin määritellyt kriteerit. Koulut, jotka ovat kuvanneet oppilasvalintojensa perusteita, ovat todenneet esimerkiksi olevansa kuntansa ainoa yläkoulu, joten kouluun hakeutumiseen ei

ole valintamenettelyä. Oppilasvalinnat koskevatkin lähinnä painotettuun opetukseen kuten esimerkiksi musiikkiluokille hakemista. Aineistooni kuuluvissa suunnitelmissa ei mainita painotettua opetusta.

7.4 Tulosten yhteenveto

Lopuksi tiivistän tutkimukseni keskeisimmät tulokset tutkimuskysymyksittäin. *Ensimmäisen tutkimuskysymyksen* avulla tarkastelin tapaa, jolla aineistoni koulujen toiminnallisten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmien laatimisprosessi oli edennyt. Keskeinen, mutta ei yllättävä tulos oli, että vain noin 71 % aineistoni kouluista oli tehnyt tasa-arvolain edellyttämän selvityksen oman koulunsa tasa-arvotilanteesta. Puolet aineistoni kouluista kuvasi ottaneensa oppilaat jollain tavalla mukaan tasa-arvosuunnitelman laatimiseen. Tyypillinen oppilaiden osallistamisen tapa oli pyytää esimerkiksi oppilaskunnan hallitusta keksimään ideoita tasa-arvon edistämisen toimenpiteiksi.

Toisessa tutkimuskysymyksessäni selvitin koulujen nimeämiä tasa-arvon edistämiseen tähtääviä kehittämiskohteita tai tavoitteita. Tähän kysymykseen vastavassa tulosluvussa esittelin aluksi tasa-arvoselvitysten tuloksia siltä osin kuin koulut olivat niitä suunnitelmissaan raportoineet. Tärkein ja yleisin selvityksissä epäkohdaksi noussut asia oli oppilaiden kokema loukkaava nimittely, joka kohdistuu tyypillisesti ulkonäköön ja sisältää sukupuoleen tai seksuaalisuuteen viittaavaa vihjailua. Toinen yleinen epäkohta selvitysten perusteella on se, että moni oppilas kokee opettajien kohtelevan eri sukupuolta olevia oppilaita eri tavalla. Kolmas merkittävä kyselyssä esiin nouseva huolestuttava ilmiö on, että suurin osa oppilaiden kokemasta epäasiallisesta kohtelusta jää aikuisilta piiloon, koska lapset ja nuoret eivät jostain syystä kerro häirinnästä aikuisille. Tasa-arvoselvitysten pohjalta koulut valitsivat tärkeimmät kehittämiskohteensa ja asettivat tavoitteita tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Eniten tavoitteita asetetaan opettajan toiminnalle ja sukupuolitietoisuuden vahvistumiselle osana opettajan ammattitaitoa. Toinen asia, johon toivotaan muutosta, on se, että oppilaat alkaisivat kertoa aikuiselle aina, jos tulevat kohdelluksi epäasiallisesti. Tiedon ja

osaamisen lisääminen sekä kouluyhteisön aikuisten että oppilaiden keskuudessa sukupuoleen, seksuaalisuuteen, tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyvistä teemoista on niin ikään useassa suunnitelmassa jollain tavalla tavoitteeksi asetettu asia.

Kolmannessa tutkimuskysymyksessä vastaan siihen, millaisilla konkreettisilla toimenpiteillä koulut aikovat edistää tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumista omassa yhteisössään. Monessa koulussa jo toteutuvina asioina mainitaan esimerkiksi sekaryhmät kaikissa oppiaineissa ja se, että oppilaita kannustetaan tekemään valinnaisaine- ja muita oppiainevalintoja omien kiinnostustensa mukaan. Myös sukupuolittamattomia vessoja löytyy muutamista aineistoni kouluista. Lähi-tulevaisuudessa toteutettaviksi sovittuja toimenpiteitä ovat esimerkiksi loukkaavan puheen vähentämiseen tähtäävä vuorovaikutussopimus sekä väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä suojaamiseksi laadittavan suunnitelman päivittäminen erityisesti sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvän häirinnän ja siihen puuttumisen osalta. Tähän teemaan liittyen Opetushallitus on juuri julkaissut tuoreen aineiston **Opas seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi kouluissa ja oppilaitoksissa** (2020). Opettajien ja oppilaiden välisen vuorovaikutuksen lisääminen nähtiin myös yhtenä keinona madaltaa oppilaiden kynnystä kertoa häirinnästä aikuiselle.

8 Luotettavuus

Tutkimukseni alkuvaiheista ja aineiston hankkimisesta lähtien olen tiedostanut erään tutkimuksen luotettavuutta heikentävän tekijän. Tutkimusaineiston koontia kuvaavassa luvussa toin esiin kohtaamani vaikeudet aineiston saamisessa, kun yritin alkuperäisen suunnitelmani mukaan koota aineiston vain yhden kunnan kouluilta. Pyynnöstäni huolimatta vain muutama rehtori toimitti minulle koulunsa tasa-arvosuunnitelman ja lopun aineistoni kokosin etsimällä eri kuntien verkkosivuille avoimesti luettavaksi ladattuja tasa-arvosuunnitelmia. Kohtaamani kielteinen asenne tutkimustani kohtaan voisi tulkintani mukaan kertoa siitä, että tasa-arvosuunnitelmia ei ole tehty kaikissa kouluissa tai ne on tehty puutteellisesti eikä niitä siksi haluta antaa tutkimuskäyttöön. Verkkosivulle julkisesti luettavaksi ladatut suunnitelmat puolestaan voivat kertoa siitä, että kyseisessä koulussa tasa-arvosuunnitelman laatiminen on nähty tärkeänä asiana ja se uskalletaan antaa koulun ulkopuolistenkin luettavaksi. Aineistooni valikoituneet suunnitelmat saattavat täten antaa toisenlaisen kuvan suunnitelmista kuin tilanteessa, jossa olisin saanut aineistooni yhden kunnan kaikkien koulujen suunnitelmat.

Aineistoa analysoidessani koin ajoittain vaikeaksi tulkita, onko asiakirjaan kirjoitettu asia koulussa jo toteutuva seikka vai onko se asetettu tavoitteeksi. Varhaiskasvatussuunnitelmia tutkineet Eskelinen ja Itäkare (2012, 2020, s. 212) ovat tehneet samanlaisen havainnon omassa tutkimuksessaan:

”Selonteot jättävät avoimeksi sen, kuvaavatko ne vallitsevaa asiantilaa vai asettavatko ne tasa-arvon tavoitteeksi.” (Eskelinen & Itäkare, 2020, s. 212).

Koulussa jo toteutuviksi sukupuolten tasa-arvoa tai yhdenvertaisuutta edistäviksi asioiksi kirjasin vain ne, jotka selvästi mainittiin suunnitelmissa jo käytössä oleviksi käytänteiksi. Kehittämiskohteiden ja tavoitteiden suhteen olen joutunut tekemään paljon omaa tulkintaa. Tässä yhteydessä huomasin usein tutkielmani taustakirjallisuudeksi lukemani diskurssianalyysiä käsittelevän metodikirjallisuuden (Pietikäinen & Mäntynen, 2009; Jokinen, Juhila & Suoninen, 1999) ohjavan ajatteluani.

9 Pohdinta

Kuten omassa tutkimuksessani käy ilmi, vain 71 % aineiston kouluista on tehnyt tasa-arvosuunnitelman siten, kuin tasa-arvolaki edellyttää, koulukohtaiseen tasa-arvotilanteeseen pohjautuen. Vain puolet aineistoni kouluista on osallistanut oppilaita suunnitelman laatimiseen. Suunnitelmiin kirjatut tavoitteet jäivät turhan usein ympäröiväksi sanahelinäksi ja tavoitteita on aivan liikaa, jotta niiden saavuttaminen voisi olla mitenkään realistista kaikkien muiden koulun toiminnalle asetettujen tavoitteiden rinnalla. Anna Mikkolan (2020) Opetushallitukselle laatiman valtakunnallisen perusopetuksen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmien kartoituksen perusteella muodostuu niin ikään melko synkkä kuva. Mikkolaan kaikkiin Suomen peruskouluihin lähettämään kyselyyn vastasi vain 45 % kouluista. Lähes kaikki vastaajat olivat ilmaisseet laatineensa tasa-arvolain mukaisen suunnitelman, mutta tarkentavien kysymysten perustella selvisi, että kolmasosalla vastaajien kouluista suunnitelma olikin muun tahon, esimerkiksi opetuksen järjestäjän, laatima. (Mikkola, 2020, s. 14–15.)

Omaa aineistoani lukiessani ensimmäinen huomioni oli se, että ne koostuvat pääasiassa lakitekstistä, opetussuunnitelmatekstistä, erilaisista oppaista poimitusta tekstistä, käsitteiden määrittelystä. Näitä en ottanut mukaan analyysiini, sillä tutkimuskysymykseni kohdistuivat enemmän koulun itse tuottamaan sisältöön. Ymmärrän tutkimukseni tässä vaiheessa, että lakitekstin ja erilaisten tietoa antavien määritelmien suuri määrä suunnitelmissa selittyy osaltaan sillä, että nämä ovat kaikkien aikojen ensimmäiset tasa-arvosuunnitelmat, joita perusopetuksen oppilaitokset laativat konkreettisen koulutyönsä kehittämiseksi. Lienee siis täysin perusteltuakin, että koulun henkilöstölle, oppilaiden huoltajille ja oppilaille itselleen annetaan kattavasti tietoa aiheesta. Tiedon puute nousi esiin myös oppilaille tehdystä kyselyllä: sitä kaivattiin enemmän.

Edellä kuvatun perusteella lukijalle saattaa herätä houkutus kritisoida ja päivitellä, miksi tasa-arvon edistämien ei kiinnosta kouluja tämän enempää. Vaikuttaa, ettei tasa-arvosuunnitelmien tekemiseen ole panostettu tai ohjeisiin perehdytty riittävästi, koska niin monet suunnitelmat eivät täytä tasa-arvolain vaatimuksia. Mikkola (2020, s. 37–40) tiivistää ja perustelee kartoituksensa johtopäätöksissä

tasa-arvosuunnitelman laatimisen merkitystä sekä kouluyhteisön edun että yksinkertaisesti myös lain velvoitteen täyttämisen kannalta.

On hyvä katsoa asiaa myös hieman laajemmasta perspektiivistä ja muistaa, kuinka monia toiveita, vaatimuksia sekä opetussuunnitelman ja lain velvoitteita kouluihin ja niissä työskenteleviin ihmisiin kohdistuu ja kuinka vaikeaa niihin kaikkiin on vastata. Kouluhistorioitsija Jari Salminen (2012) kuvaa tätä kouluinstitution haastetta teoksessaan Koulun pirulliset dilemmat. Salminen (2012, s. 81–98) esittelee kouluun kohdistuvia moninaisia, historiallisiin tekijöihin, ideologisiin ja poliittisiin pyrkimyksiin perustuvia vaatimuksia seitsemän dimension, ulottuvuuden, kautta. Koulun pirullisilla dilemmoilla Salminen tarkoittaa, että näiden ulottuvuuksien samanaikainen toteutuminen on mahdoton tehtävä. Teoksensa lopulla Salminen (2012, s. 283–285) aikaisempaan tutkimukseen viitaten listaa ohjeita, jotka olisi hyvä muistaa koulujen kehittämistoiminnassa ja muutoksen keskellä. Näistä tasa-arvosuunnitelmia laativille kouluille nostaisin esimerkiksi seuraavat:

- *Älkää yrittäkö muuttaa kaikkea kerralla ja pohjatkaa siihen, mikä on kunnossa entisestään.*
- *Määritelkää yksityiskohtaisia ja realistisia välitavoitteita.* (Salminen, 2012, s. 283–284)

Lopuksi haluan vielä mainita tekstin, joka kuluva lukuvuoden alkupuolella sai minut toisaalta nauramaan ääneen sekä toisaalta tasa-arvosuunnitelmia tutkivana graduntekijänä tuntemaan oloni hieman epämukavaksi. Kyseessä on tuusulalaisen koulun rehtorin Seppo ”Mooses” Mentulan kolumni Opettaja-lehdessä (24.9.2020). Tässä lainaus tekstistä:

”Kuluva syksy on ollut suunnittelemisen aikaa. Yhdessä koulujeni henkilökunnan kanssa olemme laatineet suunnitelmat lukuvuoden aloittamisen järjestelyistä, toimintakoosteet koronatilanteen kiristymisen varalle sekä lukuvuosi- ja oppilashuoltosuunnitelmat. Lisäksi olemme päivittäneet kriisiohjeistukset sekä tarkistaneet, että tasa-arvosuunnitelmat ovat ajan tasalla. Ja meinasinpa unohtaa iltapäiväkerhon toimintasuunnitelmat. Kun asiakirjat laskee yhteen, tulee tulokseksi toistakymmentä ohjekokoelmaa

kuukauden aikana. Eipä siis ihme, että rehtorin alaselkää jomottaa, jännetuppitulehdus vihoittelee ranteessa ja oppilaat supisevat käytävällä, että tuo mies näyttää etäisesti tutulta."

Lähteet

- Ahtola, A., Haataja, A., Kärnä, A., Poskiparta, E. & Salmivalli, C. (2013). Implementation of anti-bullying lessons in primary classrooms: how important is head teacher support? *Educational Research* 55(4), <https://doi.org/10.1080/00131881.2013.844941>
- Brunila, K., Haataja, M., Heikkinen, M. & Hynninen, P. (2005). *Monimutkaista mutta mahdollista: Hyviä käytäntöjä tasa-arvotyöhön*. Oulu: Oulun yliopisto, Kajaanin yliopistokeskus. <http://www.kajaaninyliopistokeskus oulu.fi/proj/womenit/Monimutkaistamuttamahdollista.pdf>
- Brunila, K. (2009). *Parasta ennen: Tasa-arvotyön projektitapaistuminen*. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 222. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-4393-2>
- BzGA. Federal Centre for Health Education, Terveiden- ja hyvinvoinnin laitos & World Health Organisation. Regional Office for Europe. (2010). *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa. Suuntaviivat poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoitoalan viranomaisille ja asiantuntijoille*. Helsinki: Terveiden- ja hyvinvoinnin laitos. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205085324>
- Eskelinen, M. & Itäkare, S. (2020). "Pidetään huolta ettei erotella tyttöjen ja poikien juttuja". Tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja sukupuolisensitiivisyyttä rakentavat diskurssit paikallisissa varhaiskasvatussuunnitelmissa. *Journal of Early Childhood Education Research* 9(2), 197–229.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- HS. (2016). *Kouluissa ei pitäisi enää turhaan puhutella ihmisiä tyttöinä ja poikina*. Helsingin Sanomat 18.10.2016. Viitattu 18.2.2020. <https://www.hs.fi/nyt/art-2000002925990.html>
- Ikävalko, E. (2008). *Ihan hyvä laki: Tasa-arvolain uudistus (2000–2005) poliittisena prosessina*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Ikävalko, E. (2010a). Suunnittelu on tekoja – tasa-arvosuunnittelu osana koulujen tasa-arvotyötä. Teoksessa M. Suortamo, L. Tainio, E. Ikävalko, T. Palmu & S. Tani (toim.), *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa* (s. 145–158). Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Ikävalko, E. (2010b). *Taistelu tiedosta. Tasa-arvolain uudistus vuosituhannen vaihteessa*. Naistutkimus 23(4). Helsinki: Suomen naistutkimuksen seura.
- Ikävalko, E. (2016). *Vaikenemisia ja vastarintaa: Valtasuhteet ja toiminnan mahdollisuudet oppilaitosten tasa-arvosuunnittelussa*. Tutkimuksia 270. Käytännöstieteen laitoksen julkaisu. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-2392-3>
- Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. (1999). *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Jääskeläinen, L., Hautakorpi, J., Onwen-Huma, H., Niittymäki, H., Pirttijärvi, A., Lempinen, M. & Kajander, V. (2015). *Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa*. Helsinki: Opetushallitus. <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/tasa-arvotyö-taitolaji>
- Kuusi, H., Jakku-Sihvonen, R. & Koramo, M. (2009). *Koulutus ja sukupuolten tasa-arvo*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-2935-7>
- Lahelma, E. (1987). *Sukupuolten tasa-arvo koulussa: Tutkimuskartoitus tasa-arvokokeilutoimikunnalle*. Helsinki: Opetusministeriö.
- Lahelma, E. (1992). *Sukupuolten eriytyminen peruskoulun opetussuunnitelmassa*. Tutkimuksia 132. Kasvatustieteen laitos. Helsingin yliopisto.
- Lahelma, E. (1993). *Policies of gender and equal opportunities in curriculum development: Discussing the situation in Finland and Britain*. Helsinki: University of Helsinki.
- Lahelma, E. & Tainio, L. (2019). The long mission towards gender equality in teacher education: Reflections from a national project in Finland. *Nordic Studies in Education*, 39, 1, s. 69–84.

- Laiho, A. (2013). Sukupuolten tasa-arvo koulutuspoliittisena tavoitteena ja käsitteenä. Erityistarkastelussa 2000-luvun politiikkadokumentit. *Kasvatus & Aika* 7 (4), 27–44. http://www.kasvatus-ja-aika.fi/dokumentit/anne_laiho_1112131033.pdf.
- Laitinen, K., Lahtinen, M., Haanpää, S., Järvinen, J., Granskog, P. & Turunen-Zwinger, S. (2020). *Opas seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi kouluissa ja oppilaitoksissa*. Helsinki: Opetushallitus.
- Laki keskiasteen koulutuksen kehittämisestä 474/1978. <https://www.finlex.fi/fi/laki/smur/1978/19780474>.
- Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 609/1986. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609>
- Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 621/1999. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621#L1>
- Lampela, K. & Lahelma, E. (1996). Tytöt ja pojat peruskoulussa. Kouluhenkilöstön näkemyksiä tasa-arvosta. Teoksessa R. Jakku-Sihvonen, A. Lindström & S. Lipsanen (toim.), *Toteuttaako peruskoulu tasa-arvoa?* (s. 225–240). Helsinki: Opetushallitus.
- Lehtonen, J. (2011). *Sukupuolinäkökulmia tutkimusperustaiseen opettajankoulutukseen*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Lempinen, M. (2019). *Henkilökohtainen tiedonanto 22.11.2019*.
- Mentula, Seppo. (2020). Terveisiä arjesta: Liikaksi suunniteltu on jäykästi tehty. *Opettaja* 24.9.2020. Viitattu 5.11.2020. <https://www.opettaja.fi/kolumnit-ja-pakinat/terveisia-arjesta-liikaksi-suunniteltu-on-jaykasti-tehty/>
- Mikkola, A. (2019). *Henkilökohtainen tiedonanto 8.12.2019*.
- Mikkola, A. (2020). *Tasa-arvosuunnitelmien seuranta 2019. Perusopetuksen oppilaitosten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelu*. Opetushallitus.
- Myyry, S. (2020). Sukupuolten tasa-arvon diskursiivinen murros perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 2004–2014 välillä. *Kasvatus* 51(3), s. 330-342.

- Oikeusministeriö. *Yhdenvertaisuuteen liittyvä lainsäädäntö*. Yhdenvertaisuus.fi-verkkosivusto. Viitattu 18.1.2020. <https://yhdenvertaisuus.fi/lainsaadanto>
- Ojala, H., Palmu, T. & Saarinen, J. (2009). Paikalla pysyvää ja liikkeessä olevaa. Feministisiä avauksia toimijuuteen ja sukupuoleen. Teoksessa H. Ojala, T. Palmu & J. Saarinen (toim.), *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa* (s. 13–38). Tampere: Vastapaino.
- Opetushallitus. (2015). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 2014 täydentäminen. Koulukohtainen tasa-arvosuunnitelma*. <https://www.finlex.fi/fi/viranomaiset/normi/660001/42361>
- Opetushallitus. (2020). *Perusopetuksen päättöarvioinnin kriteerien luonnos*. <https://doi.org/10.1080/00131881.2013.844941>
- Opetusministeriö. (1988). *Tasa-arvokokeilutoimikunnan mietintö*. Komiteanmietintö 1988:17. Opetusministeriö.
- Perusopetuslaki 628/1998*. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>
- Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. (2009). *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- POPS I. *Komiteanmietintö 1970: A 4. Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö I. Opetussuunnitelman perusteet*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- POPS II. *Komiteanmietintö 1970: A 5. Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II. Oppiaineiden opetussuunnitelmat*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- POPS 1985. *Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985*. Helsinki: Kouluhallitus. Valtion painatuskeskus.
- POPS 1994. *Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994*. Helsinki: Opetushallitus. Painatuskeskus.
- POPS 2004. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004*. Helsinki: Opetushallitus. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen-opetussuunnitelman-perusteet_2004.pdf

- POPS 2014. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Helsinki: Opetushallitus. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Riitaoja, A-L. (2013). *Toiseuksien rakentuminen koulussa. Tutkimus opetussuunnitelmista ja kahden helsinkiläisen alakoulun arjesta*. Tutkimuksia 346. Käyttätymistieteellinen tiedekunta. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-7876-7>
- Rinne, R., Kivirauma, J. & Lehtinen, E. (2002). *Johdatus kasvatustieteisiin*. Helsinki: WSOY
- Salo, U-M. (2015). Simsalabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen haasteet. Teoksessa S. Aaltonen & R. Högbäck (toim.), *Umpikujasta oivallukseen: Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa* (s. 166–190). Tampereen Yliopisto.
- Salonen, A. (1988). *Koulu matkalla sukupuolten tasa-arvoon: Kokeiluservitys tasa-arvokokeilutoimikunnalle*. Helsinki: Opetusministeriö.
- Salminen, J. (2012). *Koulun pirulliset dilemmat*. Helsinki: Teos.
- SopS 68/1986. *Asetus kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleis-sopimuksen voimaansaattamisesta ja sen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta*. Viitattu 6.10.2019. <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1986/19860068>
- STM. *Tasa-arvopolitiikalla tavoitellaan sukupuolten välistä tasa-arvoa*. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön verkkosivu. Viitattu 18.2.2020. <https://stm.fi/tasa-arvopolitiikka>
- Suortamo, M., Tainio, L., Ikävalko, E., Palmu, T. & Tani, S. (toim.) (2010). *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa*. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Syrjäläinen, E. & Kujala, T. (2010). Sukupuolitietoinen tasa-arvokasvatus – vaiettu aihe opettajankoulutuksessa ja koulun arjessa. Teoksessa M. Suortamo, L. Tainio, E. Ikävalko, T. Palmu & S. Tani (toim.), *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa* (s. 25–40). Jyväskylä: PS-Kustannus.

- TANE. (1975). Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Koulutuspoliittisen jaoston mietintö. *Sukupuolten tasa-arvo koulutuksessa*. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja. 1975:2. Helsinki: Valtioneuvosto.
- TANE. (2019). Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan verkkosivut. Viitattu 1.9.2019. <https://tane.fi/etusivu>
- Tasa-arvovaltuutetun toimisto. (2018). *Tasa-arvovaltuutetun kertomus eduskunnalle 2018. Tasa-arvojulkaisuja 2018:4*. Helsinki: Tasa-arvovaltuutetun toimisto. https://www.tasa-arvo.fi/documents/10181/34936/Kertomus_eduskunta_web.pdf/41d7df4f-8d2a-437c-8b33-3e08329d014a
- Tasa-arvovaltuutettu (2014). *Uutiset 17.12.2014. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslait muuttuvat vuoden 2015 alusta*. Viitattu 7.1.2020. <https://www.tasa-arvo.fi/-/tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuuslait-muuttuvat-vuoden-2015-alusta>
- Tasa-arvovaltuutettu. (2015). *Tasa-arvolaki pähkinänkuoressa*. Viitattu 7.1.2020. <https://www.tasa-arvo.fi/tasa-arvolaki-pahkinankuoressa>
- Tervasmäki, T. (2018). Tasa-arvoa yksilö vai yhteisö edellä? Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 2014 tasa-arvokäsitys. Teoksessa R. Rinne, N. Haltia, S. Lempinen & T. Kaunisto (toim.), *Eriarvoistuva maailma – Tasa-arvoistava koulu?* (s. 123–144). Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- UN. (2019). United Nations. The Office of the High Commissioner for Human Rights. -verkkosivusto. Viitattu 15.10.2019. <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CEDAW.aspx>
- UNRIC, *Naiset ja YK – historiallinen näkökulma*. Yhdistyneiden kansakuntien alueellinen tiedotuskeskus -verkkosivut. Viitattu 19.7.2019. <https://www.un-ric.org/fi/component/content/article/26194#YK:nnaistenvuosikymmen>
- VNS. (2010). *Valtioneuvoston selonteko naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta: Sisältää tausta-aineiston*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3045-2>
- WHO. *Sexual and reproductive health. Gender and human rights. Sexual health*. World Health Organization -verkkosivut. Viitattu 18.1.2020.

https://www.who.int/reproductivehealth/topics/gender_rights/sexual_health/en/

YK-liitto. *Ihmisoikeuksien historiaa*. YK-liiton verkkosivut. Viitattu 18.1.2020.

<https://www.ykliitto.fi/yk-teemat/ihmisoikeudet/ihmisoikeuksien-historiaa>

YLE. (2016). *Koulujen tasa-arvo-opas raivostutti vanhemmat – Opetushallitus: Kouluissa saa edelleen puhua tytöistä ja pojista*. Yleisradio Oy:n verkkosivu.

Viitattu 18.2.2020. <https://yle.fi/uutiset/3-9237318>

Ylöstalo, H. (2012). *Tasa-arvotyön tasa-arvot*. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Tampereen yliopisto.

<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/66849/978-951-44-8656-2.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Ylöstalo, H. (2019). Mitä tasa-arvoasenteet kertovat tasa-arvosta? Teoksessa M.

Teräsaho & J. Närvi (toim.), *Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon. Analyseja tasa-arvobarometrista 2017* (s. 17–31). Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-314-4>